

บทที่ 2

ทฤษฎีแนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทและอำนาจหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้านในการป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชนภายหลังปี พ.ศ. 2537 ผู้ศึกษาจะเน้นย้ำการศึกษาระบบความเป็นมาของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของกำนัน รวมถึงกฎหมาย และพระราชบัญญัติต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ศึกษาจะต้องศึกษาแนวความคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ และเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

2.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 ทฤษฎีบทบาท

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจ

2.1.3 ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ

2.2 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 ประวัติความเป็นมาของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

2.2.2 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457

2.2.3 บทบาท อำนาจ หน้าที่และความรับผิดชอบของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

2.2.4 อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล

2.2.5 บทบาทกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในการปฏิบัติงานร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)

ความหมายของบทบาท (Role) ได้แก่ส่วนที่เคลื่อนไหว (Dynamic) ของสถานภาพโดยทั่วไป สมาชิกของสังคมมักแสดงบทบาทตามสถานภาพของแต่ละคนในสังคมที่ตนสังกัดอยู่เสมอ โดย Judson R. Landis ได้ให้คำนิยามของบทบาทว่า หมายถึง พฤติกรรมหรือการประพฤติก่อนหน้าที่เป็นเจ้าของสถานภาพพิเศษนั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตามสถานภาพ

บทบาทหมายถึงข้อกำหนดแห่งพฤติกรรมระหว่างบุคคลซึ่งผูกพันกับบุคคลประเภทต่างๆ ที่มีลักษณะเฉพาะตัวบางประการ “ประเภท” (Categories) ดังกล่าวคือ “สถานภาพ” (Status) หรือ “ตำแหน่ง” (Position) ทฤษฎีบทบาทได้ใช้สถานภาพ หรือ “ตำแหน่ง” เพื่อหมายถึงส่วนหรือองค์ประกอบต่างๆ ของกลุ่มทางสังคมที่ได้รับการจัดระเบียบแล้ว จากแนวคิดทฤษฎีบทบาทนั้น นักทฤษฎีบทบาทมีสมมติธรรม (Assumption) ร่วมกันอยู่สองประการคือ ประการแรก “บทบาท” เป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ในกระบวนการปฏิสังสรรค์ทางสังคม ประการที่สอง ในการปฏิสังสรรค์กับคนอื่น บุคคลต้องพิจารณาตนเองและคนอื่นๆ ว่าเจ้าของสถานภาพบางชนิดและเขาได้ใช้สิ่งที่เขาได้เรียนรู้จะเป็น “ความคาดหวัง” (Expectation) ซึ่งผูกพันกับสถานภาพนั้นๆ เป็นเครื่องแนะแนวทางการกระทำของเขา แนวความคิดทางบทบาท แบ่งได้ออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแนวโครงสร้างนิยม และลักษณะแนวปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์นิยม

แนวโครงสร้างนิยม มุ่งสนใจเนื้อหาโครงสร้างและหน้าที่ของสถานภาพทางสังคม การจัดระเบียบ และผลของบทบาทต่างๆ ต่อระบบ กล่าวคือ บทบาทจะถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดกฎเกณฑ์ไว้ในสังคม ถูกคาดหวังไว้ว่าบุคคลในสถานภาพใดควรมีสถานภาพใด ควรมีบทบาทอย่างไร เมื่อบุคคลเข้าดำรงสถานภาพต่างๆ ตามที่เป็นค่านิยมบรรทัดฐานที่กำหนดให้มีบทบาทพฤติกรรมนั้นๆ

ส่วนในแนวปฏิสังสรรค์ ให้ความสำคัญกับขบวนการซึ่งบุคคลจะทำความเข้าใจได้ว่า บุคคลอื่นให้ความคาดหวังกับตนเองอย่างไร ในการที่จะมีบทบาทในสังคมอันจะเกิดขึ้นจากการที่บุคคลมีปฏิสังสรรค์ทางสังคมต่อกัน (จุมพล หนีพานิข. 2534 อ้างใน ชนะ แพ่งพิบูลย์, 2537 : 24-25)

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจ

Robert A. Dahl ได้ให้ความหมายของคำว่าอำนาจ หมายถึง การมีความสามารถที่บุคคลหนึ่งทำให้อีกบุคคลหนึ่งทำตามที่ต้องการได้ ซึ่งโดยปกติแล้วบุคคลนั้นจะไม่ทำ เช่น นาย ก. มีเรื่องทะเลาะวิวาทกับนาย ค. นาย ก. ต้องการขจัดนาย ค. ทิ้งเสียเพราะความโกรธแค้นที่มีต่อนาย ค. นาย ก. จึงบอกให้นาย ข. ฆ่านาย ค. กรณีเช่นนี้ถือว่า นาย ก. มีอำนาจเหนือ นาย ข. เพราะเขาสามารถทำให้นาย ข. ทำตามที่เขาต้องการได้ ตามความหมายของอำนาจตามแนวคิดของ Dahl นี้ เราจะเห็นได้ว่า อำนาจเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Power as A Relation Among People) ซึ่งความสัมพันธ์สะท้อนให้เห็นว่า ผู้มีอำนาจเป็นผู้ที่สามารถควบคุมพฤติกรรมของผู้อื่นทั้งทางตรงและทางอ้อม

บรรพต และเผชญ (2520) ได้ให้ความหมายของคำว่าอำนาจ หมายถึง ความสามารถที่ก่อให้เกิดผลตามที่ต้องการ การมีอำนาจ หมายถึงการใช้อิทธิพลให้ผู้อื่นกระทำตามที่ต้องการ

จักรกฤษณ์ (2515) ได้ให้ความหมายของคำว่าอำนาจ หมายถึง ความสามารถที่จะมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของคนอื่นหรือความสามารถในการป้องกันมิให้ผู้อื่นมาใช้อิทธิพลเหนือพฤติกรรมของตน

พรศักดิ์ (2535) ได้ให้ความหมายของคำว่าอำนาจไว้ว่าเป็นสมรรถภาพ (Capacity) ซึ่งตัวสมรรถภาพนี้จะผลักดันให้คนอื่นกระทำตามที่ตนปรารถนา บางคนเรียกสมรรถภาพนี้ว่าอิทธิพล (Influence) อำนาจในตัวของมันมีลักษณะเป็นเพียงศักยภาพ

Daniel (1973) ได้ให้ความหมายของคำว่าอำนาจ หมายถึง ความสามารถในการออกคำสั่ง โดยคำสั่งนี้จะมีกำลังหนุนหลังอยู่

Edgar (1965) ได้ให้ความหมายของคำว่าอำนาจ หมายถึง ความสามารถของบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งที่ทำให้คนอื่นหรือกลุ่มอื่นเปลี่ยนแปลงทางปฏิบัติหรือวิถีชีวิตได้

จากคำนิยามของอำนาจที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าอำนาจมีสภาพหรือสภาวะเป็นสมรรถภาพอันเกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม โดยบุคคลฝ่ายหนึ่ง (ผู้มีสมรรถภาพ) เป็นผู้มีความสามารถในการอันที่จะทำให้บุคคลอีกฝ่ายหนึ่งทำตามสิ่งที่ตนเองต้องการได้

2.1.3 ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ

สืบเนื่องจากกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นหัวหน้าหน่วยการปกครองระดับตำบล หมู่บ้าน เป็นบุคคลที่เข้าสู่ตำแหน่งโดยการเลือกของประชาชน เป็นตัวแทนของทางการ ดังนั้น กำนันผู้ใหญ่บ้านจึงเป็นผู้นำของประชาชนในตำบลและหมู่บ้าน หากจะพิจารณาความสำเร็จของการบริหารงานในตำบล หมู่บ้าน เพื่อให้ประชาชนยอมรับและศรัทธาเชื่อฟัง และปฏิบัติตามนโยบายหรือคำแนะนำของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ย่อมต้องอาศัยภาวะผู้นำเป็นประการสำคัญ

ผู้นำหรือภาวะผู้นำ (Leadership) คือ ผู้ใช้อิทธิพลหรืออำนาจหน้าที่ในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการโดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกัน เพื่อมุ่งให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

Ralph (อ้างใน สมยศ : 2522) ได้ให้ความหมายของความเป็นผู้นำว่า เป็นกระบวนการของการสั่งการและการใช้อิทธิพลต่อกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิกกลุ่ม ซึ่งสรุปได้ว่า

1. ผู้นำต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น
2. กระบวนการของความเป็นผู้นำ จะเกี่ยวข้องกับการจัดสรรอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้นำและสมาชิกของกลุ่ม
3. ผู้นำสามารถใช้อิทธิพลกับผู้ตามหรือผู้ใต้บังคับบัญชา

Hersey และ Blanchard (1989) ได้ให้ความหมายของความเป็นผู้นำว่า ความเป็นผู้นำ หมายถึง กระบวนการในการใช้อำนาจหรืออิทธิพลเพื่อกำหนดการกระทำของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสถานการณ์หนึ่งๆ เพื่อไปสู่เป้าหมายที่วางไว้

อย่างไรก็ตาม ในมุมมองของนักวิชาการที่ศึกษาลักษณะผู้นำ ตามแนวทางตะวันตกเมื่อเทียบกับลักษณะสังคมและพฤติกรรมของคนไทยแล้ว อาจมีข้อแตกต่างกันบ้าง ทั้งนี้เนื่องจากพื้นฐานทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีที่ต่างกัน ทั้งนี้อาจสรุปลักษณะความเป็นผู้นำในสังคมไทยได้ดังนี้

1. ผู้นำต้องยอมรับกระแสการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากสังคมมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ผู้นำต้องพัฒนาริเริ่มการทำงานในองค์กรให้รู้คนนำมิให้หยุดอยู่กับที่ ความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลย่อมเป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จขององค์กร
2. ผู้นำในสังคมไทย ควรมีความเฉลียวฉลาดสูง ยอมรับหลักการและเหตุผลในการตัดสินใจ ดังนั้น ในการบริหารงานหรือทำงานร่วมกับบุคคลอื่น ผู้นำต้องยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และใช้กระบวนการตัดสินใจที่ถูกต้องชอบธรรม โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่
3. ผู้นำในสังคมไทย ยังนิยมใช้หลักเมตตาธรรม ได้แก่ การอะลุ่มอล่วยต่อกัน ซึ่งหากพิจารณาโดยละเอียดแล้ว นอกจากจะเป็นการกระทำที่ขาดหลักการแล้วอาจก่อให้เกิดผลเสียเกิดขึ้นกับองค์กรในภายหลัง

2.2 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 ประวัติความเป็นมาของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

กำนันผู้ใหญ่บ้านในอดีต

หากมองย้อนกลับไปในอดีต จากการศึกษาประวัติความเป็นมา อาจกล่าวได้ว่า ตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเกิดขึ้นมานานแล้ว เพียงแต่ในสมัยก่อน เจ้าพนักงานผู้ปกครองตำบล หมู่บ้านมีชื่อเรียกอย่างอื่นมากมายหลายอย่าง เช่น ในสมัยสุโขทัย เรียกนายบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ปกครองคนราวร้อยละสิบ ขึ้นตรงต่อนายแคว้น (กำนัน) หรือในกฎหมายเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยาบัญญัติไว้ว่า ให้ผู้มีทุกข์ภัยจากโจรผู้ร้าย นำความร้องต่อแขวงกำนัน พันทนายบ้าน เป็นต้น โดยผู้ที่จะเป็นกำนัน หรือผู้ใหญ่บ้านจะมาจากการแต่งตั้งของสุวราชการเมือง

ตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ได้รับการปรับปรุงฟื้นฟูให้เป็นระบบระเบียบแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เนื่องจากสมัยนั้นประเทศไทยกำลังเผชิญกับการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก ที่แผ่ขยายอิทธิพลเข้า

มาถึงประเทศเพื่อนบ้านของไทย ได้แก่ อังกฤษทางพรมแดนไทยด้านตะวันตก และด้านใต้ และฝรั่งเศสทางพรมแดนไทยด้านตะวันออก ขณะที่การปกครองของไทยขณะนั้นยังล้าสมัย ไม่มีเอกภาพในทางการปกครองอย่างแท้จริง เป็นอันตรายต่อความมั่นคงของราชอาณาจักร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงตัดสินพระทัยที่จะปฏิรูปการปกครอง เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและรักษาเอกราชของชาติไว้

กำนันผู้ใหญ่บ้านยุคปฏิรูปการปกครอง

การปฏิรูปการปกครองระดับตำบล หมู่บ้าน ครั้งสำคัญเกิดขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช 2435 (ร.ศ.111) โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้หลวงเทศาจิตรวิจารณ์ (เส็ง วิริยศิริ) ไปทดลองตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านขึ้นที่บ้านเกาะบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีลักษณะต่างจากเดิมหลายประการคือ ให้ราษฎรพิจารณาเลือกผู้ใหญ่บ้าน แล้วให้ผู้ใหญ่บ้านเลือกตนเองเป็นกำนัน แทนการแต่งตั้งโดยผู้ว่าราชการเมืองดังแต่ก่อน ในการปฏิบัติหน้าที่ที่กำหนดให้มีหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยในท้องที่ การป้องกันการโจรกรรมและผู้ร้าย และกำหนดให้มีผลประโยชน์ตอบแทนบ้าง เช่น สินลดค่านา ภาษีไม้ไผ่ ค่าเหยียบย่ำที่นารายการ เป็นต้น ความมุ่งหมายก็เพื่อให้บุคคลที่ราษฎรเลือกเข้ามาได้มีหน้าที่ดูแลดำเนินงานของตำบล หมู่บ้าน ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เป็นหูเป็นตาให้แก่ทางราชการที่จะช่วยสอดส่องดูแลทุกข์สุขของราษฎรทั่วไป ตลอดจนช่วยเร่งรัดจัดเก็บภาษีอากร และผลประโยชน์ของแผ่นดินซึ่งสมควรได้จากราษฎรโดยธรรม

นอกจากการทดลองตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านที่อำเภอบางปะอินแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงมอบหมายให้หลวงเทศาจิตรวิจารณ์ เดินทางไปศึกษาและดูงานแบบแผนการปกครองของประเทศพม่าและมาลายูเทียบเคียง ต่อมามีการนัดประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล เพื่อทราบสภาพของท้องที่ลึกซึ้งขึ้นไปอีก ขณะเดียวกันก็ได้ดำเนินการร่างระเบียบในการจัดการ ปกครองตำบล หมู่บ้าน พร้อมกันด้วย

เมื่อผลปรากฏว่า การทดลองตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านได้ผลเป็นอย่างดี และเป็นไปตามพระราชประสงค์ทุกประการแล้ว ในปี พ.ศ. 2439 จึงได้ทรงจัดรูปการปกครองท้องที่อย่างเป็นทางการขึ้น เป็นส่วนหนึ่งในระบบการปกครองของประเทศ และในปีต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) ขึ้นใช้บังคับทั่วประเทศ และถือเป็นแม่บทของการจัดระเบียบการปกครองตำบล หมู่บ้านในประเทศไทย พระราชบัญญัตินี้ใช้มาได้ประมาณ 17 ปี ก็ได้ทำการปรับปรุงใหม่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระองค์ได้ทรงประกาศยกเลิกและตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พุทธศักราช 2457 ขึ้นใช้บังคับแทน

ในระยะแรกของการฟื้นฟู ได้ประสบกับปัญหาต่างๆ มากมายหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของคุณสมบัติและความประพฤติของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงระบบเทศบาลที่ไม่สอดคล้องกันอย่างสมบูรณ์ในการบริหารการปกครองระดับตำบล หมู่บ้าน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหามากมายในการปกครอง ในปี พ.ศ. 2442 – 2458 กระทรวงมหาดไทย ซึ่งได้ตระหนักถึงปัญหานี้ จึงพยายามปรับปรุงคุณสมบัติของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน การให้การศึกษา ตลอดจนปรับปรุงขวัญ กำลังใจ และให้รางวัลเพิ่มขึ้น เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่

กำนันผู้ใหญ่บ้านช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ในช่วงปี พ.ศ. 2493 – 2500 ได้มีการยกระดับความสำคัญให้กับบทบาทของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านมากขึ้น โดยมีการแก้ไขเพิ่มเติมอำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ นอกจากนี้ ทางราชการยังได้ตราพระราชบัญญัติต่างๆ มากมายที่เกี่ยวข้องกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งจะต้องเป็นผู้รักษากฎหมายให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ ทำให้อำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครอบคลุมวิถีชีวิตของประชาชนในตำบล หมู่บ้านเกือบทุกเรื่อง ตั้งแต่เกิดจนตาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง น้ำท่วม ฝนตก ฝนแล้ง เกิดศัตรูพืช โรคภัย ฯลฯ ล้วนเป็นหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จะต้องคอยดูแลช่วยเหลือทั้งสิ้น

กำนันผู้ใหญ่บ้านเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับงานการพัฒนามากขึ้น เมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกในปี พ.ศ. 2504 ประกอบกับได้มีการโอนอำนาจการสอบสวนของกระทรวงมหาดไทยไปให้ตำรวจดำเนินการแต่ฝ่ายเดียว กระทรวงมหาดไทยจึงหันมามุ่งเน้นงานพัฒนาและส่งเสริมอาชีพให้ราษฎร กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในฐานะพนักงานฝ่ายปกครองในตำบล หมู่บ้าน จึงต้องสนองนโยบายของกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้น โครงการสำคัญของรัฐบาล สามารถสำเร็จได้ด้วยความร่วมมือของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นโครงการเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช โครงการทำนาปีละ 2 ครั้ง หรือโครงการสร้างงานในชนบท (กสข.) เป็นต้น

เนื่องจากการปกครองตำบล หมู่บ้าน เป็นการปกครองท้องที่ชนบทที่ยังไม่มีลักษณะเป็นชุมชนพอที่จะยกระดับจัดให้มีการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบใดรูปหนึ่งได้ แต่เพื่อเป็นการเสริมให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองและบริหารท้องถิ่นของตนมากขึ้น และเป็นการพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในชนบท รัฐบาลจึงได้จัดตั้งสภาตำบลขึ้นทั่วประเทศ โดยเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 และแก้ไขเปลี่ยนแปลงหลายครั้ง จนถึงรูปแบบสภาตำบลตามประกาศคณะปฏิวัติดังกล่าว ก็คือ “คณะกรรมการสภาตำบล” ซึ่งกำหนดให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และแพทย์ประจำตำบล เป็นกรรมการสภาตำบลโดยตำแหน่ง ปฏิบัติงานร่วมกับกรรมการสภาตำบลโดยเลือกตั้ง ซึ่งได้แก่ราษฎรผู้ทรงคุณวุฒิที่มาจากการ

เลือกตั้งของราษฎร หมู่บ้านละ 1 คน มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารงานและพัฒนาตำบล โดยมีงบประมาณเพื่อดำเนินการเป็นของตนเองส่วนหนึ่ง และมีอิสระในการดำเนินกิจการพอสมควร ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นนิติบุคคลก็ตาม

กำนันผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบัน

ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อมีกระแสโลกาภิวัตน์เกิดขึ้นในสังคมโลก กระแสการเรียกร้องให้กระจายอำนาจการปกครองเริ่มดังขึ้น และในที่สุดก็ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับปีพุทธศักราช 2540 การออกกฎหมายแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงการเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาล เป็นเทศบาลตำบล ผลของกฎหมายเหล่านี้ ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมากขึ้น และยังมีผลให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ต้องพ้นจากตำแหน่งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยเช่นกัน

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในตำบล หมู่บ้าน ก็มีได้หมายความว่าบทบาทของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านจะลดน้อยถอยลง จากการศึกษาของกระทรวงมหาดไทย พบว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ยังมีบทบาท ภารกิจอีกมากมาย ทั้งตามกฎหมายลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 และกฎหมายอื่นๆ รวมถึงงานตามนโยบายของรัฐบาล และกระทรวงมหาดไทย ยังมีงานของภูมิภาคอีกมากที่จะต้องอาศัย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นงานด้านการปกครอง และการรักษาความสงบเรียบร้อย การอำนวยความยุติธรรม การป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน การส่งเสริมการปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ของรัฐในพื้นที่ งานเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน งานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ เป็นต้น

2.2.2 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457

หน้าที่และอำนาจของผู้ใหญ่บ้าน

มาตรา 27 ผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าของราษฎรในหมู่บ้านของตน ตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้ มีหน้าที่และอำนาจในการปกครองและรักษาความสงบเรียบร้อยของราษฎรดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ

ข้อ 1 ที่จะรักษาความสงบและความสุขสำราญ ช่วยป้องกันความทุกข์ภัยของลูกบ้านตามสมควรและที่สามารถจะทำได้ การที่กล่าวนี้ถ้าสมควรจะต้องปรึกษาหารือและ

ช่วยกันกับเพื่อนผู้ใหญ่วัยบ้านที่ดี กับกำนันนายตำบลที่ดี ก็เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่วัยบ้านที่จะต้องปฏิบัติให้สมควรแก่การที่จะรักษาประโยชน์และความสุขของลูกบ้าน ซึ่งได้มอบไว้เป็นธุระในพระราชบัญญัตินี้

ข้อ 2 ถ้าความทุกข์เกิดแก่ลูกบ้าน ซึ่งจะต้องขอความป้องกันจากรัฐบาล เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่วัยบ้านที่จะนำความแจ้งต่อพนักงานปกครองตั้งแต่กำนัน นายอำเภอ เป็นต้น ขึ้นไปโดยลำดับ

ข้อ 3 ถ้ารัฐบาลประกาศ หรือจะสั่งราชการใดให้ราษฎรทราบ เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่วัยบ้านที่จะรับข้อความอันนั้น ไปแจ้งแก่ลูกบ้านของตนให้ทราบ

ข้อ 4 เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่วัยบ้านที่จะทำบัญชี ลำมะโนครัวในหมู่บ้านของตนและคอยแก้ไขบัญชีนั้นให้ถูกต้องเสมอ

ข้อ 5 ถ้าผู้ใหญ่วัยบ้านรู้เห็นเหตุการณ์แปลกประหลาดอันใดที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านของตนหรือในลูกบ้านของตน ซึ่งอาจจะเป็นคุณหรือโทษแก่ราชการบ้านเมืองก็ดี แก่ประชาชนในที่นั้นก็ดี ยกตัวอย่างข้างฝ่ายโทษ ดังรู้เห็นว่าผู้คนมีทรัพย์สินของแปลกประหลาด อันน่าสงสัยว่าเป็นของที่ได้มาโดยทางโจรกรรมก็ดี หรือว่าถ้าเห็นผู้คนล้มตาย หรือมีบาดแผล อันควรสงสัยว่าจะมีผู้อื่นกระทำเอาโดยสุจริต หรือไปกระทำทุจริตกับผู้อื่นแล้วจึงเกิดเหตุขึ้นก็ดี เหล่านี้เป็นต้น ให้รับนำความแจ้งต่อกำนันนายอำเภอของตน

ข้อ 6 ถ้ามีคนจรแปลกหน้านอกสำมะโนครัวหมู่บ้านนั้นเข้ามาอาศัย เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่วัยบ้านจะต้องไต่ถาม ให้รู้จักตัวและรู้เหตุการณ์ที่มาอาศัย ถ้าเห็นว่าไม่ได้มาโดยสุจริตให้เอาตัวผู้นั้นส่งกำนันนายตำบลของตน

ข้อ 7 ถ้าเหตุกลางลี้ภัย ช่างกันตายก็ดี ตีชิงก็ดี ปล้นทรัพย์ก็ดี หรือไฟไหม้ก็ดี หรือเหตุร้ายสำคัญอย่างใด ในหมู่บ้านของตน หรือในหมู่บ้านที่ใกล้เคียงอันสมควรจะช่วยเหลือ เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่วัยบ้านจะต้องเรียกลูกบ้านของตนออกช่วยต่อสู้ติดตามจับผู้ร้ายเอาของกลางคืน หรือดับไฟ หรือช่วยอย่างอื่นที่สมควรโดยเต็มกำลัง

ข้อ 8 ผู้ใหญ่วัยบ้านเห็นของคนใดแสดงความอาฆาตมาดร้ายแก่ผู้อื่นก็ดี หรือเป็นคนจรจัดไม่ปรากฏการทำมาหาเลี้ยงชีพ และไม่สามารถจะชี้แจงให้เห็นความบริสุทธิ์ของตนได้ก็ดี ผู้ใหญ่วัยบ้านมีอำนาจที่จะเรียกลูกบ้านคนนั้นมาไต่ถามและว่ากล่าวสั่งสอนถ้าไม่ฟังให้เอาตัวส่งกำนันจัดการตามความในมาตรา 52 แห่งพระราชบัญญัตินี้

ข้อ 9 ควบคุมดูแลลูกบ้านให้ปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งจะต้องพึงกระทำตามกฎหมาย หรือระเบียบแบบแผนของทางราชการ

ข้อ 10 ฝึกอบรมให้คนไทยรู้จักหน้าที่และกระทำการในเวลา

ข้อ 11 ทำการอบรมสั่งสอนหรือชี้แจงข้อราชการแก่ราษฎรในการนี้

ข้อ 12 บำรุงและส่งเสริมการอาชีพของราษฎรในทางเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและอุตสาหกรรม

ข้อ 13 ตรวจตราและรักษาประโยชน์ในการอาชีพของราษฎร

ข้อ 14 สั่งให้ราษฎรช่วยเหลือในการสาธารณประโยชน์ เพื่อบำบัดปิดป้องภัยอันตรายซึ่งมีมาเป็นสาธารณะโดยฉุกเฉิน และให้การช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ราษฎรผู้ประสบสาธารณภัย

ข้อ 15 จัดการป้องกันโรคติดต่อ หรือโรคระบาดซึ่งเกิดขึ้น หรือจะเกิดขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อมิให้ติดต่อลุกลามต่อไป

ข้อ 16 จัดหมู่บ้านให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและต้องด้วยสุขลักษณะ

ข้อ 17 จัดให้มีการประชุมกรรมการหมู่บ้าน

ข้อ 18 ปฏิบัติตามคำสั่งของกำนันหรือทางราชการ และรายงานเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในหมู่บ้านให้กำนันทราบ เพื่อให้กำนันรายงานต่อคณะกรรมการอำเภอ

ข้อ 19 กระทำตนให้เป็นตัวอย่างแก่ราษฎรตามที่ทางราชการได้แนะนำ

มาตรา 28 ผู้ใหญ่บ้านมีหน้าที่และอำนาจในการที่เกี่ยวข้องกับความอาญา ดังต่อไปนี้
คือ

ข้อ 1 เมื่อทราบว่ามีกระทำความผิดกฎหมายเกิดขึ้น หรือสงสัยว่าได้เกิดขึ้นในหมู่บ้านของตน ต้องแจ้งความต่อกำนันนายตำบลให้ทราบ

ข้อ 2 เมื่อทราบข่าวว่ามีกระทำความผิดกฎหมายขึ้น หรือสงสัยว่าได้เกิดขึ้นในหมู่บ้านที่ใกล้เคียง ต้องแจ้งความต่อผู้ใหญ่บ้านนั้นให้ทราบ

ข้อ 3 เมื่อตรวจพบของกลางที่ผู้กระทำความผิดกฎหมายมีอยู่ก็ดี หรือสิ่งของที่สงสัยว่าได้มาโดยการกระทำความผิดกฎหมาย หรือเป็นสิ่งของสำหรับใช้ในการกระทำความผิดกฎหมายก็ดี ให้จับสิ่งของนั้นไว้และรีบนำส่งกำนันนายตำบล

ข้อ 4 เมื่อปรากฏว่าผู้ใดกำลังจะกระทำความผิดกฎหมายก็ดี หรือมีเหตุควรสงสัยว่าเป็นผู้ที่ได้กระทำความผิดกฎหมายก็ดี ให้จับตัวผู้นั้นไว้และรีบนำส่งต่อกำนันนายตำบล

ข้อ 5 ถ้ามีหมายหรือคำสั่งตามหน้าที่ราชการ ให้จับผู้ใดในหมู่บ้านนั้นเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะจับผู้นั้น และรีบส่งต่อกำนันหรือกรรมการอำเภอตามสมควร

ข้อ 6 เมื่อเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ออกกฎหมายสั่งให้ค้น หรือให้ยึด ผู้ใหญ่บ้านต้องจัดการให้ไปตามกฎหมาย

หน้าที่และอำนาจของกำนัน

มาตรา 34 บรรดาการที่จะตรวจตรารักษาความปกติเรียบร้อยในตำบลหรือการที่จะว่ากล่าวราษฎรในตำบลนั้น ให้ประพฤติตามพระราชกำหนดกฎหมายก็ดี หรือการที่จะป้องกันภัยอันตรายและรักษาความสุขสำราญของราษฎรในตำบลนั้นก็ดี หรือการที่จะรับกิจสุขทุกข์ของราษฎรในตำบลนั้นขึ้นร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการเมือง กรรมการอำเภอ และจะรับข้อราชการประกาศแก่ราษฎรในตำบลนั้นก็ดี หรือที่จะจัดการตามพระราชกำหนดกฎหมาย เช่น การตรวจและเก็บภาษีอากรในตำบลนั้นก็ดี การทั้งนี้อยู่ในหน้าที่ของกำนันผู้เป็นนายตำบล ผู้ใหญ่บ้านทั้งปวงในตำบลนั้น และแพทย์ประจำตำบลจะต้องช่วยเอาเป็นธุระจัดการให้เรียบร้อยได้ตามสมควรที่หน้าที่

มาตรา 34 ทวิ นอกจากอำนาจหน้าที่ที่กล่าวโดยเฉพาะให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกำนัน ให้กำนันมีอำนาจหน้าที่ เช่นเดียวกับผู้ใหญ่บ้าน

มาตรา 35 กำนันมีหน้าที่และอำนาจในการที่เกี่ยวข้องกับความอาญา ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 เมื่อทราบข่าวว่ามีการกระทำผิดกฎหมายเกิดขึ้น หรือ สงสัยว่าได้เกิดขึ้น ในตำบลของตน ต้องแจ้งความต่อกรรมการอำเภอให้ทราบ

ข้อ 2 เมื่อทราบข่าวว่ามีการกระทำผิดกฎหมายเกิดขึ้น หรือสงสัยว่าได้เกิดขึ้นในตำบลที่ใกล้เคียง ต้องแจ้งความต่อกำนันนายอำเภอตำบลนั้นให้ทราบ

ข้อ 3 เมื่อปรากฏว่าผู้ใดกำลังกระทำผิดกฎหมายก็ดี หรือมีเหตุควรสงสัยว่าเป็นผู้ที่ได้กระทำผิดกฎหมายก็ดี ให้จับผู้นั้นไว้และรีบนำส่งต่อกรรมการอำเภอ

ข้อ 4 ถ้ามีหมายหรือคำสั่งตามหน้าที่ราชการให้จับผู้ใดในตำบลนั้น เป็นหน้าที่ของกำนันที่จะจับผู้นั้นแล้วรีบนำส่งต่อกรรมการอำเภอตามสมควร

ข้อ 5 เมื่อเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ออกหมายสั่งให้ค้นหรือให้ยึด กำนันต้องจัดการให้เป็นไปตามกฎหมาย

ข้อ 6 ถ้ามีผู้มาขออาศัยตัวคนหรือสิ่งของก็ดี หรือผู้ต้องโจรกรรมจะทำกฎหมายตราสิบห้า หรือมีผู้จะขอทำชันสูตรบาดแผลก็ดี ทั้งนี้ให้กำนันสืบสวนฟังข้อความแล้วรีบนำตัวผู้ขอ และผู้ต้องอาศัยและทรัพย์สินของบรรดาที่จะพาไปด้วยนั้นไปยังกรรมการอำเภอ ถ้าสิ่งของอย่างใดจะพาไปไม่ได้ก็ให้กำนันชันสูตรให้เห็นแล้วนำไปแจ้งต่อกรรมการอำเภอในขณะนั้น

มาตรา 36 ถ้ากำนันรู้เห็นในเหตุทุกข์ร้อนของราษฎร หรือการแปลกประหลาดเกิดขึ้นในตำบล ต้องรีบรายงานต่อกรรมการอำเภอให้ทราบ

มาตรา 37 ถ้าเกิดจลาจลก็ดี ฆ่ากันตายก็ดี ชิงทรัพย์ก็ดี ปล้นทรัพย์ก็ดี ไฟไหม้ก็ดี หรือเหตุร้ายสำคัญอย่างใดๆ ในตำบลของตนหรือในตำบลที่ใกล้เคียงอันสมควรจะช่วยได้ก็ดี หรือมีผู้ร้ายแต่ที่อื่นๆ มาฆ่าตัวในตำบลนั้นก็ดี หรือมีเหตุควรสงสัยว่าลูกบ้านในตำบลนั้น บางคนจะเกี่ยวข้องเป็นโจรผู้ร้ายก็ดี เป็นหน้าที่ของกำนันจะต้องเรียกผู้ใหญ่บ้านและลูกบ้านในตำบลออกช่วยติดตามจับผู้ร้าย หรือตามเอาของกลางคืน หรือดับไฟหรือช่วยอย่างอื่นตามควรแก่การโดยเต็มกำลัง

มาตรา 38 ให้กำนันดูแลคนเดินทาง ซึ่งไม่มีเหตุควรสงสัยว่าจะเป็นผู้ร้ายให้ได้ว่ามีที่พักตามสมควร

มาตรา 39 ถ้าผู้เดินทางด้วยราชการจะต้องการคนนำทาง หรือขาดแคลนพาหนะ สะเปียงอาหารลงในระหว่างทาง และจะร้องขอต่อกำนันให้ช่วยสงเคราะห์ กำนันจะต้องช่วยจัดหาให้ตามที่ทำได้ ถ้าหากว่าการที่จะช่วยเหลือนั้นจะต้องออกกราค่าจ้างเพียงใด ให้กำนันเรียกเอาแก่ผู้เดินทางนั้น

มาตรา 40 กำนันต้องตรวจจัดการรักษาสิ่งซึ่งเป็นสาธารณประโยชน์อันอยู่ในตำบลนั้น เช่น สระน้ำ ศาลาอาศัย ที่เลี้ยงปศุสัตว์ เป็นต้น

มาตรา 41 กำนันต้องรักษาบัญชีสำมะโนครัว และทะเบียนบัญชีของรัฐบาลในตำบลนั้น และคอยแก้ไขเพิ่มเติมให้ถูกต้องตรงกับบัญชีของผู้ใหญ่บ้าน

มาตรา 42 กำนันต้องทำบัญชีสิ่งของ ซึ่งต้องภาษีอากรในแขวงนั้นยื่นต่อกรมการอำเภอ แะนนำราษฎรไปเสียภาษีอากรตามพระราชบัญญัติภาษีอากร

มาตรา 43 กำนันกระทำการตามหน้าที่จะเรียกผู้ใดมาหาหรือให้ช่วยก็ได้

มาตรา 44 ในตำบลหนึ่ง มีสารวัตรสำหรับเป็นผู้ช่วยและรับใช้สอยของกำนัน 2 คน ผู้ที่จะเป็นสารวัตรนี้ แล้วแต่กำนันจะขอร้องให้ผู้ใดเป็น แต่ต้องได้รับความเห็นชอบของผู้ว่าราชการเมืองด้วยจึงเป็นได้ และกำนันมีอำนาจเปลี่ยนสารวัตรได้

นอกจากนี้แล้วพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พุทธศักราช 2477 มาตรา 2 (16) ได้กำหนดให้ พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ หมายความว่า “เจ้าพนักงานซึ่งกฎหมายให้มีอำนาจและหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน ให้รวมทั้งพัสติ เจ้าพนักงานกรมสรรพสามิต กรมศุลกากร กรมเจ้าท่า พนักงานตรวจคนเข้าเมือง และพนักงานอื่นๆ ในเมื่อทำการอันเกี่ยวกับการจับกุมปราบปรามผู้กระทำความผิดกฎหมาย ซึ่งคนมีหน้าที่ต้องจับกุมหรือปราบปราม”

จากประมวลกฎหมายนี้ พนักงานฝ่ายปกครอง ซึ่งได้แก่ ปลัดอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ จึงมีอำนาจและหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน สามารถจับกุม ปรามปรามผู้กระทำความผิดกฎหมาย

2.2.3 บทบาท อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านตามกฎหมาย อำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2457

อำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในปัจจุบันตามพระราชบัญญัติลักษณะ ปกครองท้องถิ่น พุทธศักราช 2457 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งสามารถจำแนกออกมาได้เป็น 10 หมวด กล่าวคือ

(1) การใช้อำนาจหน้าที่ปกครองราษฎร

ในการปกครองระดับตำบล หมู่บ้านนั้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ที่ได้รับเลือก จากราษฎรให้ทำหน้าที่ปกครองดูแลทุกข์สุขของราษฎร นอกจากนั้นในฐานะที่กำนันก็ดี ผู้ใหญ่บ้านก็ดี เป็นบุคคลที่อยู่ในท้องที่ รู้จักคุ้นเคยกับสภาพท้องที่ และรู้ความต้องการ รู้ปัญหา ของท้องถิ่นเป็นอย่างดี กำนันผู้ใหญ่บ้านจึงเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหา ปิด เป้าความเดือดร้อนแก่ราษฎร และพัฒนาความเจริญให้กับท้องถิ่นในฐานะเป็นตัวกลางระหว่าง รัฐบาลกับราษฎร อำนาจหน้าที่ในการปกครอง ประกอบด้วย

- ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจหน้าที่ปกครองราษฎรที่อยู่ในเขตหมู่บ้าน (มาตรา 10)
- ผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าของราษฎรในหมู่บ้านของตน มีหน้าที่และอำนาจใน

การปกครองและรักษาความสงบเรียบร้อยของราษฎร ดังนี้ (มาตรา 27)

(1) รักษาความสงบเรียบร้อยและความสุขสำราญ ช่วยป้องกันทุกข์ภัยของ ลูกบ้านตามสมควรและสามารถจะทำได้ การที่กล่าวนี้ ถ้าสมควรจะต้องปรึกษาหารือและ ช่วยกันกับเพื่อนผู้ใหญ่บ้านก็ดี กับกำนันนายตำบลก็ดี ก็เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะต้อง ปฏิบัติให้สมควรแก่การที่จะรักษาประโยชน์และความสุขของลูกบ้าน ซึ่งได้มอบไว้ให้เป็นธุระ ในพระราชบัญญัตินี้ (ข้อ 1)

(2) ควบคุมดูแลลูกบ้านให้ปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งจะต้องพึงกระทำตามกฎหมาย หรือระเบียบแบบแผนของทางราชการ (ข้อ 9)

(3) กระทำตนให้เป็นตัวอย่างแก่ราษฎร ตามที่ทางราชการได้แนะนำ (ข้อ 19)

- บรรดาการที่จะตรวจตรารักษาความปกติเรียบร้อยในตำบล คือ การที่จะว่า กล่าวราษฎรในตำบลนั้นให้ประพฤติตนตามพระราชกำหนด กฎหมายก็ดี หรือการที่จะป้องกัน

ภยันตรายและรักษาความสุขสำราญของราษฎรในตำบลนั้นก็ดี หรือการที่จะรับกิจสุขทุกข์ของราษฎรในตำบลนั้นร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการเมือง กรมการอำเภอ และจะรับข้อราชการมาประกาศแก่ราษฎรในตำบลนั้นก็ดี หรือที่จะจัดการตามพระราชกำหนดกฎหมาย เช่น การตรวจแนะนำเก็บภาษีอากรในตำบลนั้นก็ดี การทั้งนี้อยู่ในหน้าที่ของกำนันผู้เป็นนายตำบล ผู้ใหญ่บ้านทั้งปวงตำบลนั้น และแพทย์ประจำตำบลจะต้องช่วยกันเอาเป็นธุระจัดการให้เรียบร้อยได้ตามสมควรแก่หน้าที่ (มาตรา 34)

- นอกจากอำนาจหน้าที่ที่กล่าวโดยเฉพาะให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกำนัน ให้กำนันมีหน้าที่เช่นเดียวกับผู้ใหญ่บ้าน (มาตรา 34 ทวิ)

(2) การรายงานต่อทางราชการ

- ในการดูแลรักษาความสงบและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชน ตลอดจนการป้องกันและระงับเหตุร้าย การรายงานเหตุการณ์ผิดปกติที่เกิดขึ้นในตำบล หมู่บ้าน ซึ่งอาจเป็นคุณหรือโทษแก่ชุมชน ประชาชนหรือต่อประเทศชาติให้ทางราชการทราบ เป็นหน้าที่สำคัญของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในฐานะเป็นผู้ปกครองดูแลรับผิดชอบเขตปกครองนั้นๆ เพื่อจะได้ดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายและป้องกันมิให้เกิดเหตุลุกลามใหญ่โตขึ้น หรือเป็นการปราบปรามเหตุร้ายนั้นได้โดยเด็ดขาดรวดเร็ว การรายงานต่อทางราชการจะประกอบด้วย

- ถ้าความทุกข์ภัยเกิดแก่ลูกบ้าน ซึ่งจะต้องขอความป้องกันจากรัฐบาล เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะนำความแจ้งต่อพนักงานปกครอง ตั้งแต่กำนัน นายอำเภอ เป็นต้นขึ้นไปโดยลำดับ (มาตรา 27 ข้อ 2)

- ถ้าผู้ใหญ่บ้านรู้เห็นเหตุการณ์แปลกประหลาดอันเกิดขึ้นในหมู่บ้านของตน หรือในลูกบ้านของตน ซึ่งอาจจะเป็นคุณหรือโทษแก่ราชการบ้านเมืองก็ดี แก่ประชาชนในที่นั้นก็ดี ยกตัวอย่างข้างฝ่ายโทษดังรู้เห็นว่า ผู้คนมีทรัพย์สินแปลกประหลาดอันน่าสงสัยว่าเป็นของที่ได้มาโดยทางโจรกรรมก็ดี หรือว่าถ้าเห็นผู้คนล้มตายหรือมีบาดเจ็บอันควรสงสัยว่าจะมีผู้อื่นกระทำเอาโดยทุจริตหรือไปกระทำทุจริตต่อผู้อื่น แล้วจึงแจ้งเหตุขึ้นก็ดีเหล่านี้เป็นต้น ให้รีบนำความแจ้งต่อกำนันนายตำบลของตน (มาตรา 27 ข้อ 5)

- ปฏิบัติการตามคำสั่งของกำนันหรือทางราชการ และรายงานเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในหมู่บ้านให้กำนันทราบ เพื่อให้กำนันรายงานต่อคณะกรรมการอำเภอ (มาตรา 27 ข้อ 18)

- ถ้ากำนันรู้เห็นเหตุทุกข์ร้อนของราษฎร หรือการแปลกประหลาดเกิดขึ้นในตำบล ต้องรีบรายงานต่อกรมการอำเภอให้ทราบ (มาตรา 36)

- ในการที่จะทำรายงานประจำ หรือรายงานจรอย่างใดๆ ยื่นต่อกรมการอำเภอ กำนันจะเรียกประชุมผู้ใหญ่บ้าน และแพทย์ประจำตำบลนั้น พร้อมกับตรวจสอบก่อนและจะให้ลงชื่อเป็นพยานในรายงานก็ได้ (มาตรา 58)

(3) การนำข้อราชการไปประกาศแก่ราษฎร

การนำข้อราชการไปประกาศแก่ราษฎร หรือการประชุม อบรมชี้แจงข่าวสารแก่ราษฎรเป็นสิ่งสำคัญทางการปกครอง เนื่องจากการทำความเข้าใจร่วมกันเป็นพื้นฐานสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการบริหารราชการส่วนภูมิภาคถือว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเป็นตัวกลางระหว่างราชการและประชาชน ในการที่จะนำข่าวสารข้อมูลทางราชการไปแจ้งให้ราษฎรได้ทราบ และขณะเดียวกันก็นำความต้องการของราษฎรไปแจ้งแก่ทางราชการทราบ หน้าที่ตามข้อนี้ได้แก่

- ถ้ารัฐบาลจะประกาศหรือจะสั่งราชการใดให้ราษฎรให้ทราบ เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะรับข้อความอันนั้นไปแจ้งแก่ลูกบ้านของตนให้ทราบ (มาตรา 27 ข้อ 3)
- ทำการอบรมสั่งสอน หรือชี้แจงข้อราชการแก่ราษฎร ในการนี้ให้เรียกราษฎรได้ตามครั้งคราวที่สมควร (มาตรา 27 ข้อ 11)
- ในเวลาที่ผู้ว่าราชการจังหวัด หรือนายอำเภอมีหมายให้ประกาศข้อราชการอันใดแก่ราษฎร กำนันจะเรียกประชุมผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้นพร้อมกับชี้แจงให้เป็นที่เข้าใจข้อราชการอันนั้นแล้ว ให้รับข้อราชการไปประกาศแก่ราษฎรอีกชั้นหนึ่งก็ได้ (มาตรา 59)

(4) การจัดทำทะเบียน

การจัดทำทะเบียนในท้องที่ เป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญด้านการปกครองที่จะต้องจัดทำเพื่อให้ได้ทราบเกี่ยวกับรายละเอียดต่างๆ ที่เกิดขึ้น หรือปรากฏการณ์ต่างๆ ภายในเขตปกครองอันเกี่ยวกับจำนวนประชากร จำนวนครอบครัว จำนวนสัตว์พาหนะ และลักษณะพื้นที่ในเขตรับผิดชอบ ข้อมูลรายละเอียดดังกล่าว นอกจากจะเป็นประโยชน์แก่การปกครองและงานในหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านแล้ว ยังจะสามารถประสานงานกับทางราชการเมื่อเกิดเหตุและชี้แนะเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในท้องที่ให้ทางราชการทราบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสำคัญในเชิงสถิติข้อมูล เพื่อใช้ในการวางแผนพัฒนาในด้านต่างๆ ของทางราชการ

ตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่ ได้กำหนดให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับงานทะเบียนดังต่อไปนี้

- เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะทำบัญชีสำมะโนครัวในหมู่บ้านและคอยแก้ไขบัญชีนั้นให้ถูกต้องเสมอ (มาตรา 27 ข้อ 4)
- ถ้ามีคนแปลกหน้าออกสำมะโนครัวหมู่บ้านนั้นเข้ามาอาศัยเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านจะต้องไต่ถามให้รู้จักตัว และรู้เหตุการณ์ที่มาอาศัย ถ้าเป็นว่าไม่ได้มาโดยสุจริตให้เอาตัวผู้ส่งนั้นส่งกำนันนายตำบลของตน (มาตรา 27)
- ให้กำนันดูแลคนเดินทาง ซึ่งไม่มีเหตุสมควรสงสัยว่าจะเป็นผู้ร้ายให้ได้มีที่พักตามสมควร (มาตรา 38)
- ถ้าผู้เดินทางด้วยราชการจะต้องการคนนำทาง หรือขาดแคลนพาหนะเสบียงอาหารลงในระหว่างทางและจะต้องขอดอกำนันให้ช่วยสงเคราะห์ กำนันต้องช่วยจัดหาให้ตามที่ทำได้ ถ้าหากว่าการที่จะช่วยเหลือนั้น จะต้องออกค่าจ้างเพียงใด ให้กำนันเรียกเอาแก่ผู้เดินทางนั้น (มาตรา 39)
- กำนันต้องรักษาสำมะโนครัวและทะเบียนบัญชีของรัฐบาลในตำบลนั้น และคอยแก้ไขเพิ่มเติมให้ถูกต้องตรงกับบัญชีของผู้ใหญ่บ้าน (มาตรา 4)
- เมื่อผู้ใหญ่บ้านนำคนจรแปลกหน้าออกสำมะโนครัวตำบลมาส่งกำนันตามความในมาตรา 27 ข้อ 6 ให้กำนันปรึกษาหารือกับผู้ใหญ่บ้านหรือเมื่อเห็นสมควรจะขับไล่ผู้นั้นออกไปเสียจากท้องที่ตำบลนั้นก็ใช้ได้ (มาตรา 53)
- ในการที่จะสำรวจสำมะโนครัวและจดทะเบียนบัญชีต่างๆ เพื่อประโยชน์ในราชการ เช่น การที่จะสำรวจสำมะโนครัวและบัญชีไร่นาและสิ่งของ ต้องพิกัดภาษีอากรในตำบลนั้น กำนันจะเรียกผู้ใหญ่บ้านทั้งปวงประชุมกันตรวจทำบัญชีให้ถูกต้อง และให้ลงชื่อพร้อมกันเป็นพยานในบัญชีที่จะยื่นต่อเจ้าพนักงานก็ได้ (มาตรา 57)

(5) กิจการสาธารณประโยชน์

ในการปกครองระดับตำบล หมู่บ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้ได้รับเลือกจากราษฎรในตำบล หมู่บ้านนั้น มีอำนาจปกครองดูแลทุกข์สุขของราษฎร เป็นหน้าที่โดยตรงของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านที่จะต้องดูแลเอาใจใส่ในเรื่องนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเป็นผู้คุ้นเคยกับสภาพท้องที่ที่จะต้องรู้ความต้องการและปัญหาของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี กำนันผู้ใหญ่บ้านจึงเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญา บัดเป่าความเดือดร้อนแก่ราษฎร และปฏิบัติการตามที่กฎหมายได้ให้อำนาจได้ไว้โดยเคร่งครัด

ตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่ กำหนดให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับกิจการสาธารณประโยชน์ ดังต่อไปนี้

- ถ้าเกิดเหตุจลาจลก็ดี ฆ่ากันตายก็ดี ตีชกก็ดี ปล้นทรัพย์ก็ดี หรือไฟไหม้ก็ดี หรือเหตุร้ายสำคัญอย่างใดๆ ในหมู่บ้านของตน หรือในหมู่บ้านที่ใกล้เคียงอันสมควรจะช่วยได้ เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านจะต้องเรียกลูกบ้านของตนออกช่วยต่อสู้ติดตามจับผู้ร้ายเอาของ กลางคืน หรือดับไฟ หรือช่วยอย่างอื่นที่สมควรโดยเต็มกำลัง (มาตรา 27 ข้อ 7)

- ผู้ใหญ่บ้านเห็นลูกบ้านของตนคนใด แสดงความอาฆาตมาดร้ายแก่ผู้อื่นก็ดี หรือเป็นคนจรจัดไม่ปรากฏการทำมาหาเลี้ยงชีพ และไม่สามารถจะชี้แจงให้เห็นความบริสุทธิ์ ของตนได้ก็ดี ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจที่จะเรียกลูกบ้านคนนั้นมาไต่ถามและว่ากล่าวสั่งสอน ถ้าไม่ พึงให้เอาตัวส่งกำนันจัดการตามความในมาตรา 52 แห่งพระราชบัญญัติ (มาตรา 27 ข้อ 8)

- ถ้าเกิดจลาจลก็ดี ฆ่ากันตายก็ดี ชิงทรัพย์ก็ดี ปล้นทรัพย์ก็ดี ไฟไหม้ก็ดี หรือ เหตุร้ายสำคัญอย่างใดๆ ในตำบลของตน หรือในตำบลที่ใกล้เคียงอันสมควรจะช่วยได้ก็ดี หรือ มีผู้ร้ายแต่ที่อื่นๆ มาแว่สุ่มในตำบลนั้นก็ดี หรือมีเหตุควรสงสัยว่าลูกบ้านคนใดในตำบลนั้นบาง คนจะเกี่ยวข้องเป็นผู้ร้ายก็ดี เป็นหน้าที่ของกำนันต้องเรียกผู้ใหญ่บ้าน และลูกบ้านในตำบลออก ช่วยต่อสู้ติดตามจับผู้ร้าย หรือติดตามเอาของกลางคืน หรือดับไฟ หรือช่วยอย่างอื่นตามสมควร แก่การโดยเต็มกำลัง (มาตรา 37)

- กำนันต้องตรวจจัดการรักษาสิ่งซึ่งเป็นสาธารณประโยชน์อันอยู่ในตำบลนั้น เช่น สระน้ำ ศาลาอาศัย ที่เลี้ยงปศุสัตว์ เป็นต้น (มาตรา 40)

- กำนันกระทำตามหน้าที่จะเรียกผู้ใดมาหาหรือให้ช่วยก็ได้ (มาตรา 43)

- ถ้ามีเหตุสงสัยว่าผู้ใดในตำบลนั้นแสดงความอาฆาตมาดร้ายแก่ผู้อื่นก็ดี หรือ เป็นคนจรจัดไม่ปรากฏการทำมาหาเลี้ยงชีพ และไม่สามารถจะชี้แจงความบริสุทธิ์ของตนได้ก็ดี ให้กำนันเรียกประชุมผู้ใหญ่บ้านสืบสวน ถ้ามีหลักฐานควรเชื่อว่าเป็นความจริงก็ให้เอาตัวผู้นั้น ส่งกรมการอำเภอ ไปฟ้องร้องเอาโทษตามมาตรา 30 แห่งประมวลกฎหมายอาญา (มาตรา 52)

- ถ้าลูกบ้านผู้ใดไปตั้งทับกระท่อม หรือ โรงเรียนอยู่ในที่เปลี่ยนในตำบลนั้น ซึ่งน่ากลัวจะเป็นอันตรายด้วยโจรผู้ร้าย หรือน่าสงสัยว่าจะเป็นสำนักโจรผู้ร้าย การอย่างนี้ให้ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้นประชุมปรึกษาหารือกันดู เมื่อเห็นเป็นการสมควรแล้วจะบังคับ ให้ลูกบ้านคนนั้นย้ายเข้ามาอยู่เสียในหมู่บ้านราษฎรก็ได้ และให้นำความแจ้งต่อกรมการอำเภอ (มาตรา 54)

- ในเวลาใดจะมีอันตรายแก่การทำมาหากินของลูกบ้านในตำบลนั้น เช่น มี โรคภัยไข้เจ็บติดต่อกิดขึ้นหรือน้ำมาก น้ำน้อยเกินไป เป็นต้น ให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และแพทย์ ประจำตำบลปรึกษาหารือกันในการที่จะป้องกันแก้ไขอันตรายด้วยการที่แนะนำลูกบ้านให้ทำ อย่างไร หรือลงแรงช่วยกันได้ประการใด กำนันมีอำนาจหน้าที่จะบังคับการนั้นก็ได้ ถ้าเป็นการ เหลือกำลังให้ร้องเรียนต่อกรมการอำเภอและผู้ว่าราชการเมืองขอคำสั่งรัฐบาลช่วย (มาตรา 56)

- ในเวลาใดมีการนัดชดถุญ หรือประชุมชนเป็นการใหญ่ในตำบลนั้น กำนันจะเรียกผู้ใหญ่บ้านและแพทย์ประจำตำบลพร้อมกันมาช่วยพิทักษ์รักษาความเรียบร้อยในที่นั้น ถ้าเลเป็นการจำเป็นแล้วจะขอแรงราษฎรมาช่วยก็ได้ (มาตรา 60)

(6) การฝึกหัดอบรมให้ราษฎรรู้จักกระทำการในเวลารบ

ตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่ ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้านให้ฝึกอบรมให้คนไทยรู้จักหน้าที่และการกระทำในเวลารบ (มาตรา 27 ข้อ 10)

(7) การบำรุงและส่งเสริมอาชีพของราษฎร

การส่งเสริมอาชีพถือว่าเป็นงานที่สำคัญและเป็นงานที่ยากลำบาก เพราะการกระทำนั้นจะส่งผลไปถึงคนจำนวนมากด้วยกัน โดยปกติราษฎรทุกครัวเรือนต่างก็มีอาชีพอย่างหนึ่งอย่างใดอยู่แล้ว การที่จะส่งเสริมให้ทำมากขึ้น หรือให้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนั้นมีใช้ของง่าย เนื่องจากทุนในการประกอบอาชีพและแรงงาน รวมทั้งการตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสืบทอดการประกอบอาชีพกันมาแต่โบราณ ดังนั้น การส่งเสริมอาชีพจึงหมายถึงการจัดให้ราษฎรประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่งเป็นลำเป็นสัน สามารถเพิ่มพูนรายได้ให้สูงขึ้น ขยายการผลิตให้มากแขนงขึ้นไป โดยมีมุ่งในทางส่งเสริมอาชีพที่มีอยู่แล้วเป็นสำคัญ อำนาจหน้าที่ในการบำรุงและส่งเสริมอาชีพของราษฎรของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประกอบด้วย

- บำรุงและส่งเสริมอาชีพของราษฎรในทางเกษตรกรรม พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม (มาตรา 27 ข้อ 12)

- ตรวจตราและรักษาประโยชน์ในการอาชีพของราษฎร (มาตรา 27 ข้อ 13)

- กำนันต้องทำบัญชีสิ่งของ ซึ่งต้องเสียภาษีอากรในแขวงนั้น ยื่นต่อกรมการอำเภอและนำราษฎรเสียภาษีอากรตามพระราชบัญญัติภาษีอากร (มาตรา 42)

(8) การป้องกันโรคติดต่อ

การรักษาสุขภาพอนามัยของราษฎรเป็นภารกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งของการรักษาความสงบเรียบร้อยเพราะสุขภาพของราษฎรย่อมเป็นรากฐานและบ่อเกิดแห่งความสุขสมบูรณ์ของราษฎรทั้งมวล และเมื่อราษฎรมีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์ ก็จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการผลิตและการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามทางสังคม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และแพทย์ประจำตำบลมีหน้าที่ป้องกันโรค ดังต่อไปนี้

- จัดการป้องกันโรคติดต่อหรือโรคระบาดซึ่งเกิดขึ้น หรือจะเกิดขึ้นในหมู่บ้านเพื่อมิให้ลุกลามต่อไป (มาตรา 27 ข้อ 15)

(9) การจัดหมู่บ้านให้เป็นระเบียบเรียบร้อย

กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับความเป็นระเบียบเรียบร้อยของหมู่บ้าน ดังนี้

- จัดหมู่บ้านให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและต้องด้วยสุลักษณะ (มาตรา 27 ข้อ 16)

- ถ้าราษฎรคนใดทิ้งบ้านเรือนชำรุดรุงรัง หรือปล่อยให้โสโครกโสมนจนอาจจะเป็นเหตุให้เกิดอันตรายแก่ผู้อยู่ในท้องถิ่นนั้น หรือผู้ที่อยู่ใกล้เคียงหรือผู้ที่ไปมาหรือให้เกิดอัคคีภัยหรือโรคภัย ให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และแพทย์ประจำตำบลปรึกษากันถ้าเห็นควรจะต้องบังคับให้ผู้ผู้นั้นแก้ไขเสียให้ดีก็บังคับได้ ถ้าผู้นั้นไม่ทำตามบังคับก็ให้กำนันนำความร้องเรียนต่อกรมการอำเภอ (มาตรา 55)

(10) การที่เกี่ยวข้องกับความอาญา

การดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในทางคดี เป็นการปฏิบัติการต่อเนื่องเพื่อการปราบปรามผู้กระทำความผิดทางอาญา อันเป็นผลกระทบกระเทือนต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน เพราะถึงแม้ว่ากฎหมายจะบัญญัติโทษหนักเพียงใด หรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองมีสมรรถภาพดีอย่างไรก็ตาม ก็ไม่อาจป้องกันการกระทำความผิดมิให้เกิดขึ้นได้ทุกกรณี เนื่องจากการกระทำความผิดนั้น เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมหรือเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นจากสังคมอยู่เสมอ เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายจึงต้องเป็นผู้มีความรู้ในเรื่องนี้พอเพียงที่จะสามารถทำหน้าที่ทั้งป้องกันและปราบปรามการกระทำความผิด

อำนาจ หน้าที่ตามประมวลกฎหมายอาญา

กฎหมายอาญาแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

(1) คดีความผิดต่อส่วนตัว หรือความผิดอันยอมความได้ ได้แก่ การกระทำความผิดอาญาซึ่งผลของการกระทำไม่กระทบต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชนทั่วไป แต่มีผลต่อผู้ถูกกระทำโดยเฉพาะ เช่น ความผิดฐานหมิ่นประมาท นื้อ โกง โกงเจ้าหนี้ ยักยอก บุกรุก ทำให้เสียทรัพย์ ความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค ความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเราหญิงซึ่งมิใช่ภริยาคน โดยหญิงนั้นอายุเกินกว่า สิบห้าปีขึ้นไป รวมทั้งฐานกระทำอนาจารบุคคลอายุเกินกว่าสิบห้าปี

ขึ้นไป ทั้งนี้มิได้เกิดต่อหน้าธารกำนัล ไม่เป็นเหตุให้ผู้ถูกระงับอำนาจหรือถึงแก่ความตาย หรือความผิดที่มีลักษณะของการกระทำความผิดจะเป็นความผิดอันยอมความได้

ความผิดต่อส่วนตัว ผู้เสียหายจะต้องร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวน อันได้แก่เจ้าหน้าที่ตำรวจ ณ สถานีภูธรในท้องที่ที่เกิดเหตุในเขตอำนาจนั้นๆ ในกำหนดอายุความ 3 เดือน หรือฟ้องร้องเป็นคดีด้วยตนเอง (หรือมอบอำนาจให้ทนายความ) ในกำหนดอายุความ 3 เดือน นับแต่วันรู้เรื่องความผิดและรู้ตัวผู้กระทำความผิด คู่กรณีสามารถตกลงยอมความกันได้ตลอดเวลา ไม่ว่าอยู่ในชั้นพนักงานสอบสวนหรือฟ้องร้องเป็นคดีต่อศาล ผลของการยอมความมิผลทำให้คดีอาญาเป็นอันระงับไป จะนำมาฟ้องร้องอีกไม่ได้

(2) คดีอาญาแผ่นดิน หรือความผิดอันยอมความไม่ได้ ได้แก่ การกระทำความผิดอาญาซึ่งผลของการกระทำกระทบต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน อันได้แก่ความผิดต่อความมั่นคงของรัฐ เช่น ความผิดฐานกบฏ ความผิดต่อชีวิต เช่น ความผิดฐานฆ่าคนตาย ความผิดต่อร่างกาย เช่น ความผิดฐานทำร้ายร่างกาย ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ เช่น ความผิดฐานลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ ความผิดเกี่ยวกับอาวุธปืน ความผิดเกี่ยวกับการเล่นการพนัน โดยไม่ได้รับอนุญาต ความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด ความผิดเกี่ยวกับป่าไม้ ความผิดเกี่ยวกับการกระทำความผิดอันเป็นคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

คดีอาญาแผ่นดิน คู่กรณีจะตกลงยอมความกันไม่ได้ ข้อตกลงไม่มีผลใช้บังคับ พนักงานสอบสวนยังสามารถดำเนินคดีอาญากับผู้ต้องหาได้ ผู้เสียหายในคดีอาญาแผ่นดิน อาจจะเป็นได้ทั้งรัฐและเอกชน ผู้เสียหายมีสิทธิร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวน เพื่อให้ดำเนินคดีแก่ผู้ต้องหาหรือผู้เสียหายจะฟ้องคดีต่อศาลเองก็ได้

ผู้ใหญ่บ้านเมื่อทราบข่าวว่ามีการกระทำความผิดกฎหมาย หรือสงสัยว่าได้เกิดขึ้นในหมู่บ้านของตน ต้องแจ้งความต่อกำนันให้ทราบ หรือถ้าเกิดขึ้นในหมู่บ้านใกล้เคียงต้องแจ้งความต่อผู้ใหญ่บ้านนั้นให้ทราบ หรือเมื่อตรวจพบของกลางเกี่ยวกับการกระทำความผิดกฎหมายให้นำส่งกำนัน นอกจากนี้ผู้ใหญ่บ้านยังมีอำนาจหน้าที่จับกุมผู้กระทำความผิด หรือจัดการให้เป็นไปตามหมายจับหรือหมายค้น (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา)

ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เป็นเจ้าพนักงานฝ่ายปกครอง เมื่อกระทำการตามอำนาจหน้าที่ผู้ใดดูหมิ่นหรือต่อสู้อย่างข่มขู่มีความผิดต่อเจ้าพนักงานทำให้ได้รับโทษหนักขึ้นกว่าความผิดต่อบุคคลธรรมดา

ขณะเดียวกัน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ซึ่งเป็นเจ้าพนักงานอาศัยอำนาจหน้าที่กระทำความผิด ย่อมมีความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ ทำให้ได้รับโทษหนักขึ้น อันได้แก่ ความผิดฐานเจ้าพนักงานปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบตามกฎหมายอาญา เป็นต้น

อำนาจหน้าที่ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีอำนาจหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชนภายในเขต ตำบล หรือหมู่บ้านที่รับผิดชอบ ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พระพุทธศักราช 2457 จึงเป็น “พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ” ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มีหน้าที่ดังนี้

(1) สืบสวนคดีอาญา

การสืบสวนคดีอาญาหมายถึง การแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐาน ซึ่งพนักงาน ฝ่ายปกครองหรือตำรวจปฏิบัติไปตามอำนาจหน้าที่ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของ ประชาชน และเพื่อที่จะทราบรายละเอียดแห่งความผิด กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีอำนาจทำการ สืบสวนคดีอาญา ส่วนเขตอำนาจในการสืบสวนคดีอาญา กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีเขตอำนาจการ สืบสวนคดีอาญาในเขตท้องที่ ตำบล หรือหมู่บ้านของตน

วิธีการสืบสวนคดีอาญาได้แก่ การออกไปตรวจดูสถานที่เกิดเหตุเมื่อมีคดีอาญาเกิดขึ้น เพื่อหาข้อเท็จจริง เหตุการณ์ พยาน ของกลาง ตลอดจนตรวจค้นรายละเอียดต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับการกระทำความผิดในคดีนั้น

การสอบสวน

การสอบสวน หมายถึง การรวบรวมพยานหลักฐาน และการดำเนินการทั้งหลายอื่น ตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งพนักงานสอบสวนได้ทำไป เกี่ยวกับความผิดที่กล่าวหาเพื่อที่จะทราบข้อเท็จจริงหรือพิสูจน์ความผิด และเพื่อจะเอาตัว ผู้กระทำความผิดมาฟ้องลงโทษได้

กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ไม่มีอำนาจสอบสวนคดีอาญา

แต่ถ้าหากราษฎรในตำบล หมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้เสียหาย ผู้ต้องหาหรือผู้กล่าวโทษในคดี เรื่องหนึ่งเรื่องใด และไม่ได้รับความเป็นธรรมเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญา รวมทั้งการอนุญาต หรือไม่อนุญาต หรือไม่อนุญาตให้ปล่อยชั่วคราว อาจแนะนำราษฎรให้ทราบว่า บุคคลดังกล่าว อาจร้องขอความเป็นธรรมต่อผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ หรือปลัดอำเภอ ผู้เป็นหัวหน้า ประจำกิ่งอำเภอ ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจควบคุมการสอบสวนเนื่องจากเหตุหนึ่งเหตุใดต่อไปนี้

1) มีผู้เสียหาย ผู้ต้องหา หรือผู้กล่าวโทษในคดีเรื่องหนึ่งเรื่องใด ร้องขอความเป็นธรรมเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญา รวมทั้งการอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้ปล่อยชั่วคราว

2) ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ หรือปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอ มีอำนาจเรียกหัวหน้าพนักงานสอบสวน (ในจังหวัดหรืออำเภอหรือกิ่งอำเภอแล้วแต่กรณี) มาชี้แจงให้คำแนะนำให้ดำเนินการหรือเรียกสำนวนการสอบสวนมาประกอบการชี้แจงก็ได้

ถ้าผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอและปลัดอำเภอ ผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอเห็นว่าการดำเนินการดังกล่าวจะไม่ได้ผล ให้ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ และปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอ มีอำนาจเข้าควบคุมการสอบสวน โดยเรียกสำนวนการสอบสวนมาตรวจพิจารณาและสั่งให้พนักงานสอบสวนดำเนินการตามที่เห็นสมควร ทั้งการสั่งอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้ปล่อยชั่วคราว หรือจะสั่งให้เปลี่ยนตัวพนักงานสอบสวน หรือให้พนักงานสอบสวนฝ่ายปกครองเข้าร่วมทำการสอบสวนคดีเรื่องนั้นด้วยก็ได้ (ข้อบังคับกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยระเบียบการดำเนินคดีอาญา พ.ศ.2523 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2523 (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2523 (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2525 (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2536 (ฉบับที่ 6) พ.ศ. 2537 (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2538

(2) จับผู้กระทำผิด

กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีอำนาจหน้าที่ทำการจับกุมผู้กระทำความผิดอาญาที่เกิดขึ้น หรืออ้างหรือเชื่อว่าเกิดขึ้น ภายในเขตท้องที่ของตน นอกจากกรณีที่ได้ทำการติดตามจับโจรผู้ร้ายไป ในระหว่างเขตท้องที่ติดต่อกัน

การจับผู้กระทำผิดอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

- เมื่อมีหมายจับ
- เมื่อบุคคลนั้นกระทำความผิดซึ่งหน้า เช่น เห็นนาย ก. กำลังตีศีรษะ นาย ข. อยู่ใกล้ๆ จะกระทำความผิดโดยมีเครื่องมือ อาวุธ หรือวัตถุอย่างอื่นอันสามารถใช้ในการกระทำความผิด เช่น พบนาย ก. กำลังเอาสว่านเจาะประตูบ้านของผู้อื่น เมื่อเจ้าของบ้านไม่อยู่เพื่อลักทรัพย์ เป็นต้น
- เมื่อมีเหตุอันควรสงสัยว่า ผู้นั้นได้กระทำความผิดมาแล้ว และจะหลบหนี เช่น เห็นนาย ก. ถือมีดเปลี่ยนเลื่อยคว้างหนีออกมาจากบ้านผู้อื่น เป็นต้น
- เมื่อมีผู้ขอให้จับโดยแจ้งว่าบุคคลนั้นได้กระทำความผิด และแจ้งด้วยว่าได้ร้องทุกข์ไว้ตามระเบียบแล้ว
- เจ้าพนักงานขอให้ช่วย

วิธีการจับ

ให้แจ้งแก่ผู้ที่จะถูกจับว่า เขาต้องถูกจับ แล้วสั่งให้ผู้ถูกจับไปยังสถานีตำรวจหรือที่ว่าการอำเภอ แต่ถ้าจำเป็นให้จับตัวไป หากบุคคลซึ่งจะถูกจับขัดขวางหรือหลบหนี ผู้ทำการจับมีอำนาจใช้วิธีหรือความป้องกันทั้งหลายเท่าที่เหมาะสมแก่พฤติการณ์แห่งเรื่องในการจับผู้นั้น และนำตัวผู้ถูกจับไปยังสถานีตำรวจหรือที่ว่าการอำเภอโดยทันที (คำว่า โดยทันทีในที่นี้ หมายถึง สามารถทำได้ แต่ถ้าทำไม่ได้ เช่น จับผู้ต้องหาได้ในเวลาตีคืบแล้ว และสถานที่อยู่ห่างไกลจากสถานีตำรวจหรือที่ว่าการอำเภอ และหาพาหนะไม่ได้ ถ้านำส่งตัวในตอนเช้า ดังนี้ ก็เรียกโดยทันที)

ในกรณีที่กักกัน ผู้ใหญ่บ้าน ได้จับกุมผู้กระทำความผิดความอาญา สมควรที่จะต้องบันทึกการจับกุมผู้ต้องหาไว้เป็นหลักฐาน เพื่อป้องกันการถูกฟ้องร้องจากผู้ต้องหาอันจะเป็นประโยชน์ในการสอบสวนและเป็นพยานหลักฐานในการพิจารณาของศาลต่อไป การทำบันทึกการจับกุมต้องรีบทำ ณ ที่เกิดเหตุในเวลานั้น

(3) อำนาจค้น (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 92) ต้องอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์ดังนี้

การค้นที่รื้อโพรง

- เมื่อมีหมายค้น
- เมื่อมีเสียงร้องให้ช่วยมาจากที่ข้างในรื้อโพรง
- เมื่อปรากฏความผิดซึ่งหน้ากำลังกระทำในที่รื้อโพรง เช่น เห็นมีการเล่นการพนันในบ้านหลังหนึ่ง เป็นต้น

- เมื่อมีความสงสัยตามสมควรว่า สิ่งของที่ได้นำมาโดยการกระทำผิดได้ซ่อนหรืออยู่ในนั้น ประกอบทั้งต้องมีเหตุอันควรเชื่อว่าการเน้นซ้ำกว่าจะเอาหมายค้นมาได้ สิ่งของนั้นจะถูกโยกย้ายเสียก่อน เช่น ทราบข่าวว่าที่เก็บสินค้าของ นาย ก. มีอาวุธปืนผิดกฎหมายเก็บไว้เพื่อจำหน่าย และจะส่งมอบของกันภายในวันนั้น เช่นนี้ หากจะรอเอาหมายค้นมา สิ่งของดังกล่าวอาจถูกโยกย้ายเสียก่อนที่จะสามารถค้นที่เก็บสินค้านั้นได้

การค้นที่สาธารณะสถาน (อันได้แก่ การค้นบุคคลในบริเวณวัด โรงเรียน หรือขณะจับรถยนต์ หรือโดยสารรถไฟ) จะค้นได้ต่อเมื่อมีเหตุสงสัยว่า บุคคลนั้นมีสิ่งของในความครอบครองเพื่อจะใช้ในการกระทำความผิด หรือซึ่งได้มาโดยการกระทำผิด หรือซึ่งมีไว้เป็นความผิด เช่น มีผู้แจ้งว่า นาย ก. มียาเสพติดให้โทษติดตัวเพื่อจำหน่าย เมื่อพบ นาย ก. ขณะยืนคุยอยู่กับผู้อื่นในบริเวณวัด เช่นนี้ถือว่ามิใช่เหตุเพียงพอที่จะค้น นาย ก. ได้

วิธีการค้น

ให้พนักงานผู้ทำการค้นสั่งให้เจ้าของหรือคนอยู่ในนั้น หรือผู้รักษาสถานที่ซึ่งจะค้นให้ยอมเข้าไปโดยมิหวงห้าม อีกทั้งให้ความสะดวกตามสมควรทุกประการ ในอันที่จะจัดการตามกฎหมาย ทั้งนี้ให้พนักงานผู้นั้นแสดงหมาย หรือถ้าค้นได้โดยไม่ต้องมีหมาย ก็ให้แสดงนามและตำแหน่ง

ถ้าบุคคลดังกล่าวมิยอมให้เข้าไป เจ้าพนักงานมีอำนาจใช้กำลังเพื่อเข้าไป ในกรณีที่จะต้องเปิดทำลายประตูบ้าน ประตูเรือน หน้าต่างๆ รั้วหรือสิ่งกีดขวางอย่างอื่นทำนองเดียวกันก็ได้ การค้นในที่สาธารณะต้องกระทำระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นและตก ก่อนลงมือให้เจ้าพนักงานผู้ค้นแสดงความบริสุทธิ์เสียก่อน เท่าที่สามารถจะกระทำได้อ่อนหน้าบุคคลอื่นอย่างน้อยสองคน ซึ่งเจ้าพนักงานได้ขอร้องมาเป็นพยาน

ให้เจ้าพนักงานผู้ค้นบันทึกรายละเอียดแห่งการค้น และสิ่งของที่ค้นได้นั้นต้องมีบัญชีรายละเอียดไว้บันทึกการค้น และบัญชีสิ่งของนั้นให้อ่านให้ผู้ครอบครองสถานที่บุคคลในครอบครัวผู้ต้องหา จำเลย ผู้แทน หรือพยานฟัง แล้วแต่กรณีแล้วให้ผู้นั้นลงลายมือชื่อรับรองไว้

(4) มีอำนาจหน้าที่จัดการให้เป็นไปตามหมายอาญา ซึ่งได้มอบหรือส่งมาให้จัดการภายในอำนาจอันได้แก่ หมายจับ หรือหมายค้น ซึ่งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน มักจะปฏิบัติร่วมกับเจ้าพนักงานตำรวจ

อำนาจหน้าที่ตามระเบียบกฎหมายอื่น ได้แก่

1. ทะเบียนราษฎร

ตามกฎหมายว่าด้วยทะเบียนราษฎร และระเบียบสำนักงานกลางทะเบียนราษฎรกรมการปกครอง

(1) ผู้ใหญ่บ้านเป็นนายทะเบียนผู้รับแจ้ง กรณีมีคนเกิด คนตาย หรือย้ายที่อยู่เมื่อรับเรื่องจากราษฎร แล้วส่งต่อปลัดอำเภอผู้เป็นนายทะเบียนตำบล ณ สำนักงานทะเบียนอำเภอ (มักจะตั้งอยู่ ณ ที่ว่าการอำเภอ) ซึ่งมีรายการปฏิบัติดังนี้

แจ้งเกิด แบ่งเป็น คนเกิดในบ้านและคนเกิดนอกบ้าน คนเกิดในบ้าน เจ้าบ้านต้องแจ้งการเกิดภายใน 15 วัน คนเกิดนอกบ้าน เช่น เกิดในรถยนต์ เรือโดยสาร หรือบนทางสาธารณะ เป็นต้น มารดาต้องแจ้งเกิดภายใน 15 วัน หากจำเป็นไม่อาจแจ้งภายในกำหนดดังกล่าว ให้แจ้งภายใน 15 วัน นับตั้งแต่วันที่สามารแจ้งได้

ให้ผู้ใหญ่บ้านออกไปรับการแจ้งการเกิด (ท.ร.1) ตอนหน้าท่อนท้าย พร้อมสำเนาทะเบียนบ้าน (ท.ร.14) ฉบับเจ้าบ้าน และใบรับรองการเกิด (ถ้ามี) ส่งนายทะเบียนตำบลเพื่อสตักบัตร (ท.ร.1,3) และเพิ่มรายการคนเกิดในสำเนาทะเบียนบ้านของผู้แจ้ง กรณีมีถิ่นที่อยู่ในเขตสำนักทะเบียนอำเภอนั้น

กรณีเด็กเกิดใหม่ถูกทอดทิ้งและมีชีวิตอยู่ ผู้พบจะต้องแจ้งต่อพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจหรือนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่ตนพบโดยมิชักช้า ผู้ไม่แจ้งอาจมีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 200 บาท ผู้ใหญ่บ้านเมื่อได้รับแจ้งก็ให้ออกไปรับแจ้งแล้วรายงานไปยังนายทะเบียนตำบล

แจ้งเกิดเกินกำหนด หากผู้มีหน้าที่แจ้งการเกิดเกินกำหนดเวลา ต้องไปยื่นคำร้องขอแจ้งเกิดเกินกำหนดเวลาต่อนายทะเบียนอำเภอ นายทะเบียนอำเภอมีอำนาจเปรียบเทียบความผิด แล้วสอบสวนพยานหลักฐานอันได้แก่ พยานเอกสาร และพยานบุคคล (รายละเอียดการแจ้งเกินกำหนดให้ติดต่อฝ่ายทะเบียนราษฎรของอำเภอหรือกิ่งอำเภอ)

แจ้งตาย แบ่งเป็นคนตายในบ้านและคนตายนอกบ้าน คนตายในบ้าน เจ้าบ้านหรือผู้พบคนตายหรือผู้ได้รับมอบหมายต้องแจ้งการตายต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งภายใน 24 ชั่วโมง นับแต่เวลาตายหรือเวลาที่พบศพ ส่วน คนตายนอกบ้าน ให้บุคคลที่ไปกับผู้ตายหรือผู้พบศพ แจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่ตายหรือพบศพภายใน 24 ชั่วโมง นับแต่เวลาตายหรือพบศพ หรือแจ้งต่อพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจที่สะดวกกว่าก็ได้ ผู้ใหญ่บ้านเมื่อได้รับแจ้งให้ออกไปรับการแจ้งการตาย (ท.ร.4 ตอนหน้า) แก่ผู้แจ้ง แล้วส่งต่อนายทะเบียนตำบลที่สำนักทะเบียนอำเภอเพื่อออกใบมรณบัตร (ท.ร.4,5) และแก้ไขรายการในทะเบียนบ้าน (ท.ร.14) กรณีมีชื่ออยู่ในสำนักทะเบียนอำเภอนั้น

แจ้งย้ายที่อยู่ เมื่อมีการแจ้งย้ายที่อยู่ต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งให้ดำเนินการ

การย้ายออก เจ้าบ้านหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายให้แจ้งย้ายออก ต้องแจ้งย้ายออกภายใน 15 วันนับแต่วันที่ย้ายออก เมื่อผู้ใหญ่บ้านในฐานะนายทะเบียนผู้รับแจ้งได้รับแจ้งการย้ายออก ให้กรอกใบรับแจ้งการย้ายที่อยู่ (ท.ร.6 ตอนหน้า) ส่งพร้อมสำเนาทะเบียนบ้านและบัตรประชาชนของผู้แจ้งไปดำเนินการต่อ ณ สำนักทะเบียนอำเภอ

การย้ายเข้า เจ้าบ้านหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายให้แจ้งย้ายเข้า ต้องแจ้งย้ายบุคคลออกภายใน 15 วัน นับตั้งแต่วันที่ย้ายเข้า โดยนำใบแจ้งย้ายที่อยู่ (ท.ร.6) ตอนที่ 1 และตอนที่ 2 ไปแจ้งย้ายต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านในฐานะผู้ช่วยนายทะเบียนตำบลประจำหมู่บ้าน ซึ่งทำหน้าที่นายทะเบียนผู้รับแจ้งส่งหลักฐานการย้ายเข้าพร้อมสำเนาทะเบียนบ้านไปดำเนินการต่อ ณ สำนักทะเบียนอำเภอ

การแจ้งย้ายปลายทาง เป็นการแจ้งย้ายเข้าต่อนายทะเบียนบ้านแห่งท้องที่ที่ไปอยู่ใหม่ โดยมีได้แจ้งการย้ายออกต่อนายทะเบียนท้องที่ที่ตนมีชื่ออยู่ในทะเบียน ผู้ย้ายที่อยู่จะต้องแจ้งย้ายต่อนายทะเบียนแห่งท้องที่ที่ตนไปอยู่ใหม่ภายใน 15 วัน โดยเสียค่าธรรมเนียม 5 บาท นายทะเบียนผู้รับแจ้งต้องเรียกหนังสือยินยอมจากเจ้าบ้านที่เข้าไปอยู่กรอกใบแจ้งการย้ายที่อยู่ให้แก่ผู้แจ้งนำไปดำเนินการต่อ ณ สำนักทะเบียนอำเภอ

การปลูกบ้านใหม่หรือรื้อถอน ให้แจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านในฐานะนายทะเบียนผู้รับแจ้งภายใน 15 วัน นับแต่วันปลูกสร้างหรือรื้อบ้านเสร็จ ผู้ใหญ่บ้านออกใบรับแจ้งเกี่ยวกับบ้านแล้วไปดำเนินการต่อที่อำเภอ

2. ให้ถ้อยคำรับรองบุคคล บุคคลใดขอเพิ่มชื่อในทะเบียนบ้าน หรือขอแจ้งเกิดเกินกำหนดหรือขอแก้ไขรายการเอกสารทะเบียนราษฎร ให้ยื่นคำร้องต่อนายทะเบียนอำเภอท้องที่ที่ตนมีชื่ออยู่ในปัจจุบัน พร้อมทั้งสำเนาเอกสารไปแสดงประกอบการพิจารณาอนุญาตและนายทะเบียนอำเภออาจให้ผู้ใหญ่บ้านในท้องที่ที่ผู้ยื่นคำร้องมีถิ่นที่อยู่ให้ถ้อยคำเกี่ยวกับบุคคลดังกล่าวประกอบการอนุญาต

2. บัตรประจำตัวประชาชน

ตามกฎหมายว่าด้วยบัตรประจำตัวประชาชน

1) แจ้งให้ราษฎรผู้มีสัญชาติไทยที่มีอายุครบ 15 ปีบริบูรณ์ ไปยื่นคำขอมีบัตรประจำตัวประชาชน (บ.ป.1) ณ ที่ว่าการอำเภอ ภายใน 60 วัน นับตั้งแต่วันที่อายุครบ 15 ปีบริบูรณ์ โดยยื่นคำขอนำบัตรหลักฐานสำเนาทะเบียนบ้าน (ท.ร.14) ฉบับเจ้าบ้านและสูติบัตรไปด้วย

อนึ่ง บัตรประจำตัวประชาชน เป็นเอกสารแสดงตนของบุคคลสัญชาติไทยเท่านั้น จึงควรช่วยเหลืออำเภอดำเนินการตรวจสอบเบื้องต้น ดังนี้

1. ตรวจสอบว่าสัญชาติไทยหรือไม่ โดยพิจารณา

(1) มีบิดาหรือมารดาเป็นผู้มีสัญชาติไทย ไม่ว่าจะเกิดในหรือนอกประเทศไทย

(2) เกิดในประเทศไทย

2. กรณีที่เป็นบุคคลที่ย้ายมาจากที่อื่น ให้สอบถามเพื่อนบ้านของผู้ยื่นเกี่ยวกับพื้นเพเดิมให้แจ้งชัดโดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 27 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พระพุทธศักราช 2457

3. กรณีที่ตรวจสอบเบื้องต้นตามข้อ 1 และข้อ 2 แล้วยังสงสัยว่าจะไม่มีสัญชาติไทย ให้ขอติดต่อสถานีตำรวจภูธรอำเภอตรวจสอบทะเบียนคนต่างด้าว หรือขอคุณหลักฐานการแปลงสัญชาติหรือการได้สัญชาติไทย

4. ปรีกษาหรือขอคำแนะนำเพิ่มเติมจากนายอำเภอ

บัตรประจำตัวประชาชนมีอายุการใช้ 6 ปี นับตั้งแต่วันที่ออกบัตร ส่วนใบรับ (บ.ป.2 สีเหลือง) หรือใบแทนใบรับคำขอมีบัตรประจำตัวประชาชน (สีชมพู) ให้ใช้ได้เสมือนบัตรประจำตัวประชาชน โดยมีอายุการใช้ได้ตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ในใบรับ

กรณีที่บัตรเดิมหมดอายุ (ขอต่อบัตร) บัตรเดิมสูญหาย หรือถูกทำลาย หรือชำรุด หรือมีการเปลี่ยนชื่อตัว ชื่อสกุล ให้ทำบัตรใหม่ภายใน 60 วัน ส่วนกรณีขอเพิ่มชื่อในทะเบียนบ้านเนื่องจากตกสำรวจหรือแจ้งเกิดเกินกำหนดเวลาให้ทำบัตรภายใน 60 วัน นับแต่วันที่เพิ่มชื่อในทะเบียนบ้าน

2) นำบัตรประจำตัวประชาชนจากอำเภอ ไปมอบให้ผู้ยื่นขอทำบัตร พร้อมทั้งนำใบรับ (บ.ป.2-สีเหลือง) หรือใบแทนรับ (สีชมพู) ส่งคืนอำเภอ

3) เป็นเจ้าพนักงานตรวจบัตร เฉพาะด้านซึ่งปฏิบัติอยู่ตามด้านตรวจที่ตั้งขึ้น โดยขอด้วยกฎหมาย ตามคำสั่งกระทรวงมหาดไทย ที่ 452/2542 ลงวันที่ 3 พฤศจิกายน 2542 (ปกติปฏิบัติร่วมกับพนักงานฝ่ายปกครอง)

3. ทะเบียนครอบครัว

ตามกฎหมายว่าด้วยการจดทะเบียนครอบครัว

- การทะเบียนครอบครัว มี 7 ประเภท คือ 1. ทะเบียนสมรส 2. ทะเบียนหย่า 3. ทะเบียนรับรองบุตร 4. ทะเบียนรับบุตรบุญธรรม 5. ทะเบียนเลิกรับบุตรบุญธรรม 6. ทะเบียนบันทึกฐานะภรรยา 7. ทะเบียนบันทึกฐานะแห่งครอบครัว ผู้ใหญ่บ้านอาจจะต้องเป็นพยานบุคคลรับรองบุคคลที่ประสงค์จะขอจดทะเบียนเหล่านี้โดยแนะนำให้ไปติดต่อยังอำเภอ

- ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจหน้าที่ในฐานะพยานกรณียื่นคำร้องขอจดทะเบียนสมรสต่อกำนันห้องที่ชายหรือหญิงฝ่ายใดหรือทั้งสองฝ่ายมีถิ่นที่อยู่ ถ้าห้องที่ใดผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นสมควรจะประกาศอนุมัติของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ยอมให้ยื่นคำร้องขอจดทะเบียนสมรสต่อกำนันได้

- กำนันห้องที่ที่ชายหรือหญิงฝ่ายใดหรือทั้งสองฝ่ายมีถิ่นที่อยู่ มีอำนาจที่รับจดทะเบียนสมรสแก่ชายหญิงนั้น ถ้าห้องที่ใดผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นสมควรจะประกาศโดยอนุมัติของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย โดยให้ชายหญิงยื่นคำร้องพร้อมพยาน 2 คน พยานคน

หนึ่งต้องเป็นพนักงานปกครอง ซึ่งมีตำแหน่งตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้านขึ้นไป หรือตำรวจซึ่งมียศตั้งแต่ นายร้อยตำรวจตรีขึ้นไป หรือหัวหน้าสถานีตำรวจ หรือผู้แทนราษฎร เทศมนตรี สมาชิกสภา ตำบล สมาชิกสภาจังหวัด หรือทนายความ

กำนันมีอำนาจหน้าที่ในการรับคำร้องของจดทะเบียนสมรสด้วยวาจาหรือด้วยกิริยาจาก ชายหญิงที่ตกอยู่ในอันตรายใกล้ความตาย ซึ่งนายทะเบียนไม่สามารถจะไปจดทะเบียนสมรส ให้ได้ และผู้ใกล้ความตายจะทำคำร้องตามแบบก็ไม่ได้ ให้กำนันที่ได้รับคำร้องของจดทะเบียน พร้อมด้วยชายหรือหญิงที่ยังคงมีชีวิตอยู่ ถ้าหากมีไปแสดงตนต่อนายทะเบียนโดยมิชักช้า เพื่อให้ถ้อยคำแสดงพฤติกรรมแห่งการร้องขอแล้วจดทะเบียนสมรส

4. ทะเบียนสัตว์พาหนะ

ตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะ (พ.ร.บ.สัตว์พาหนะ พ.ศ.2482 และระเบียบการสัตว์พาหนะ พ.ศ.2482) ช้าง ม้า วัว กระบือ ล่อ ลา เป็นสัตว์พาหนะ ซึ่งต้องจดทะเบียนตัวรูปพรรณ ภายได้เงื่อนไขต่อไปนี้

- 1) ช้างมีอายุย่างเข้าปีที่ 8
- 2) สัตว์อื่นนอกจากโคตัวเมียมีอายุย่างเข้าปีที่ 6
- 3) สัตว์ที่ได้จับขี้ ลากเงิน หรือใช้งานแล้ว
- 4) สัตว์ที่มีอายุย่างเข้าปีที่ 4 เมื่อนำออกนอกราชอาณาจักร
- 5) โคตัวเมียมีอายุย่างเข้าปีที่ 6 เมื่อจะทำการ โอนกรรมสิทธิ์ เว้นแต่ในกรณีรับมรดก

ทั้งนี้ เจ้าของหรือตัวแทน พร้อมด้วยผู้ใหญ่บ้านหรือพยานในกรณีที่ไม่มีผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ใหญ่บ้านไปด้วยไม่ได้ มีหน้าที่ต้องนำสัตว์เหล่านี้ไปดำเนินการจดทะเบียนตัวรูปพรรณ จานายทะเบียนท้องที่ที่สัตว์นั้นอยู่ภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ตามกฎหมายเป็นกรณีๆ ไป การจดทะเบียนต้องเสียค่าธรรมเนียมตามอัตราที่กำหนดด้วย

อำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับสัตว์พาหนะตามกฎหมายนี้ ดังนี้

ผู้ใหญ่บ้าน

- 1) เป็นพยานในการจดทะเบียนทำตัวรูปพรรณสัตว์พาหนะ เมื่อเจ้าของสัตว์หรือตัวแทนนำสัตว์ไปขอจดทะเบียนทำตัวรูปพรรณจากนายทะเบียนท้องที่ที่สัตว์นั้นอยู่
- 2) มีหน้าที่ช่วยเหลือกำนันในการดำเนินการเกี่ยวกับการทะเบียนสัตว์พาหนะ
- 3) สำรวจและจัดทำบัญชีสัตว์ที่ยังไม่ได้ทำตัวรูปพรรณ (แบบ ส.พ.19)

4) จัดทำบัญชีสัตว์ประจำคอกซึ่งยังไม่ได้ทำตัวรูปพรรณ (ส.พ.18) และบัญชีสัตว์ที่ยังไม่ได้ทำตัวรูปพรรณ (ส.พ.19) และตรวจสอบแก้ไข

กำนัน

- 1) รับมอบตัวรูปพรรณ กรณีผู้มีตัวรูปพรรณแต่ไม่มีสัตว์ในครอบครองเพื่อส่งนายทะเบียนต่อไป
- 2) รับแจ้งความหรือรับมอบตัวรูปพรรณสัตว์ที่ตายจากเจ้าของสัตว์หรือตัวแทน
- 3) รับมอบตัวรูปพรรณกรณีสัตว์หายตามคินมาไม่ได้
- 4) รับมอบบัญชีสัตว์ที่ยังไม่ได้ทำตัวรูปพรรณ (แบบ ส.พ.19) จากผู้ใหญ่บ้าน (จำนวน 3 ฉบับ) นำไปส่งนายทะเบียนเพื่อรับทราบและลงนาม และจัดเก็บบัญชีดังกล่าวเพื่อเป็นหลักฐานตรวจสอบสิทธิ์ และการจดทะเบียนทำตัวรูปพรรณ

สำรวจและจัดทำบัญชีสัตว์ประจำคอก ซึ่งยังไม่ได้ทำตัวรูปพรรณ (แบบ ส.พ.18) ส่งนายทะเบียน เป็นประจำทุกเดือน

5. การรับราชการทหาร

ดำเนินการตาม พ.ร.บ.รับราชการทหาร พ.ศ. 2497 สรุปได้ดังนี้

- 1) ในเดือน กันยายน ของทุกปี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ต้องนำประกาศของนายอำเภอ แจ้งไว้ให้ชายสัญชาติไทย ที่มีอายุย่างเข้าปีที่ 18 ไปลงบัญชีทหารกองเกิน ณ ที่ว่าการอำเภอท้องที่ (แผนกสถิติอำเภอ)
- 2) ในเดือน ตุลาคม ของทุกปี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ต้องนำประกาศของนายอำเภอไปแจ้งให้ทหารกองเกินที่มีอายุย่างเข้าปีที่ 18 ใน พ.ศ. นั้น ไปแสดงตนเพื่อรับหมายเรียก ณ ที่ว่าการอำเภอท้องที่ (แผนกสถิติอำเภอ)
- 3) ประมาณเดือน เมษายน-พฤษภาคม ของทุกปี นารายณ์ไปแสดงตนเพื่อคัดเลือกทหาร ณ ที่ว่าการอำเภอ หรือสถานที่ที่ทางราชการกำหนด
- 4) แนะนำทหารผู้ที่หลบหนีราชการทหารให้กลับกรมเอง
- 5) จับทหารกองเกินไม่มารับหมายเรียก หรือขาดการตรวจเลือกส่งอำเภอ
- 6) ประกาศให้ทหารกองเกิน หรือกองหนุนในคราวที่มีการระดมพล เพื่อฝึกวิชาทหารและทดลองความพร้อม

อนึ่ง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วย การเกณฑ์ช่วยราชการทหารทั้งเวลาปกติ (เฉพาะการเกณฑ์เพื่อการฝึกราชการสนามที่จำต้องมีพลเรือนเข้าร่วม)

และการเกณฑ์ในเวลาไม่ปกติกล่าวคือ ประเทศอยู่ในภาวะการรบหรือการสงครามหรือที่มีการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉิน และในเขตที่ประกาศใช้กฎอัยการศึก

6. บทบาทหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้าน ตาม พ.ร.บ. ภาษีบำรุงท้องที่ พ.ศ. 2508

1.1 คณะกรรมการตีราคาปานกลางของที่ดิน

สำหรับที่ดินหน่วยที่ตั้งอยู่นอกเขตเทศบาล ผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งกำนันท้องที่นั้นๆ เป็นกรรมการตีราคาปานกลางของที่ดิน สำหรับการประเมินภาษีบำรุงท้องที่ (ม.14)

1.2 เจ้าพนักงานสำรวจ

นายอำเภอ แต่งตั้งกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน เป็นเจ้าพนักงานสำรวจตามแบบแสดงรายการที่ดิน (ภ.บ.ท.5) ในเขตท้องที่นั้นๆ โดยมีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

1) จัดทำประกาศกำหนดวัน เวลา ที่จะทำการสำรวจที่ดินเพื่อให้เจ้าของที่ดิน หรือผู้แทนทราบเพื่อมาชี้เขตและแจ้งจำนวนเนื้อที่ดิน (ม.28)

2) กรณีเจ้าของที่ดินไม่ยอมแจ้งจำนวนเนื้อที่ดิน ชี้แนวเขตหรือแจ้งจำนวนเนื้อที่ดิน หรือไม่อำนวยความสะดวก เจ้าพนักงานสำรวจมีอำนาจเข้าไปในที่ดินหรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องเพื่อการสำรวจตามที่เห็นว่าถูกต้องได้ (ม.8 วรรค 2)

3) สำรวจและยื่นแบบแสดงรายการที่ดิน (ภ.บ.ท.5) ต่อเจ้าพนักงานประเมินแทนเจ้าของที่ดินเป็นรายแปลง

4) ทำการสำรวจที่ดินกรณีรับแจ้งจากเจ้าของที่ดินว่าเป็นเจ้าของที่ดินรายใหม่ หรือจำนวนเนื้อที่ดินเปลี่ยนไป (ม.31) หรือมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอันมีเหตุให้ค่าลดหย่อนหรืออัตราภาษีบำรุงท้องที่เปลี่ยนไป ให้ยื่นแบบ ภ.บ.ท.5 หรือ ภ.บ.ท.8 หรือ ภ.บ.ท.8 ก แล้วแต่กรณี ต่อเจ้าพนักงานประเมินแทนเจ้าของที่ดินภายใน 30 วัน นับแต่ได้รับแจ้งจากเจ้าของที่ดิน (ม.32)

7. ข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วย การปฏิบัติงานประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530

เมื่อเกิดข้อพิพาทระหว่างราษฎรในตำบล หมู่บ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ควรหาทางระงับข้อพิพาทให้ยุติลงโดยเร็ว เพื่อจัดปัญหาความขัดแย้ง และก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในตำบลหมู่บ้าน อันจะเอื้ออำนวยต่อการปกครองและพัฒนาตำบล หมู่บ้าน ถึงแม้ว่าตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่จะมิได้กำหนดให้กำนันผู้ใหญ่บ้าน มีอำนาจหน้าที่ในการประนีประนอมข้อพิพาทระหว่างราษฎร แต่เนื่องจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำในตำบล

หมู่บ้าน ได้รับความเชื่อถือไว้วางใจจากราษฎรให้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในตำบลหมู่บ้าน มาโดยตลอด การประนีประนอมข้อพิพาทระหว่างราษฎรจึงเป็นบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญ ประการหนึ่งของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

แต่เนื่องจากภาระหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในปัจจุบันมีหลายประการ ทั้งในด้านการปกครอง พัฒนา และรักษาความสงบเรียบร้อยในตำบล หมู่บ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาจมอบหมายให้คณะกรรมการหมู่บ้าน ช่วยเหลือในการประนีประนอมข้อพิพาทได้ ซึ่งตามข้อบังคับกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการปฏิบัติงานประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530 กำหนดหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ไว้ดังนี้

เมื่อเกิดข้อพิพาทขึ้นและคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งประสงค์จะให้คณะกรรมการหมู่บ้าน ประนีประนอมข้อพิพาทนั้น ก็ให้แจ้งผู้ใหญ่บ้านต้องดำเนินการดังนี้

1. พิจารณาว่าข้อพิพาทนั้นเป็นความแ่งหรือความอาญาที่เป็นความผิดอันยอมความได้หรือไม่ และข้อพิพาทเกิดขึ้นในหมู่บ้านหรือคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้านหรือไม่ และคู่กรณีทั้งสองฝ่ายให้คณะกรรมการหมู่บ้านประนีประนอมข้อพิพาทนั้นหรือไม่

(ก) ถ้าเป็นไปตามเงื่อนไขดังกล่าว ก็ให้ผู้ใหญ่บ้านแจ้งคู่กรณีทำเป็นบันทึกยินยอมให้คณะกรรมการหมู่บ้านประนีประนอมข้อพิพาท และนัดหมายให้คณะกรรมการหมู่บ้านดำเนินการประนีประนอมข้อพิพาทโดยไม่ชักช้า และคณะกรรมการหมู่บ้านอาจมอบหมายให้กรรมการ ไม่น้อยกว่า 2 คนดำเนินการแทนก็ได้ นอกจากนั้นคณะกรรมการหมู่บ้านอาจเชิญบุคคลที่สมควรเข้าร่วมทำการประนีประนอมด้วยก็ได้

(ข) ถ้าข้อพิพาทไม่เป็นไปตามเงื่อนไข ตาม 1. ก็ให้แจ้งคู่กรณีทราบว่าจะไม่สามารถดำเนินการให้ได้

2. เมื่อพิจารณาเห็นว่าเป็นข้อพิพาท ตาม 1. และดำเนินการตาม (ก) แล้วคณะกรรมการหมู่บ้านต้องทำการไกล่เกลี่ยโดยแสวงหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องนั้นจากการสอบถามหรือตรวจสอบสถานที่ เป็นต้น เมื่อได้ข้อเท็จจริงแล้ว ก็ทำการประนีประนอม โดยพิจารณาจากหลักกฎหมายหรือจารีตประเพณีแห่งท้องที่ที่ข้อพิพาทดังกล่าวควรจะต้องตกลงกันอย่างไร จึงจะเป็นธรรมแก่คู่กรณีแล้วจึงทำการเกลี้ยกล่อมให้คู่กรณีตกลงกัน

(ก) ถ้าตกลงกันได้ ให้ทำสัญญายอมความขึ้น 4 ฉบับ แล้วให้มอบคู่กรณีฝ่ายละฉบับเก็บรวมไว้กับบันทึกยินยอมฯ 1 ฉบับ แล้วบันทึกผลการประนีประนอมตอนท้ายของบันทึกยินยอมฯ และมอบบันทึกยินยอมฯ พร้อมทั้งสัญญาที่เหลืออีก 1 ฉบับให้ผู้ใหญ่บ้านเก็บไว้

(ข) ถ้าไม่ตกลงกัน ก็ให้ยกเลิกการดำเนินงานแล้วแจ้งให้คู่กรณีทราบ และบันทึกผลการดำเนินการตอนท้ายของบันทึกยินยอมฯ มอบบันทึกยินยอมฯ ให้ผู้ใหญ่บ้าน แล้วให้ผู้ใหญ่บ้านรายงานให้นายอำเภอทราบถึงข้อพิพาทที่ไม่ตกลงกัน โดยจะรายงานทันทีหรือรายงานพร้อมแบบรายงานประจำเดือนก็ได้

3. ทุกสิ้นเดือน เมื่อมีการประชุมประจำเดือน ท่านัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้ท่านัน ผู้ใหญ่บ้าน รายงานผลการประนีประนอมในแต่ละเดือนให้นายอำเภอทราบตามแบบที่กำหนด พร้อมทั้งส่งแบบสัญญาขอความ 1 ฉบับที่เหลือตาม (ก) ให้อำเภอเก็บรักษาไว้เป็นหลักฐาน

ข้อพิพาททางอาญาที่เป็นความผิดอันยอมความได้ ได้แก่ ความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาเฉพาะบางมาตรา ดังนี้

- 1) ความผิดเกี่ยวกับการค้า มาตรา 272
- 2) ความผิดเกี่ยวกับเพศ มาตรา 280 (276, 278) 284
- 3) ความผิดต่อเสรีภาพ มาตรา 309-311 (วรรคแรก)
- 4) ความผิดฐานเปิดเผยความลับ มาตรา 322-324
- 5) ความผิดฐานหมิ่นประมาท มาตรา 326-332
- 6) ความผิดฐานฉ้อโกงเจ้าหนี้ มาตรา 349-350
- 7) ความผิดฐานฉ้อโกง มาตรา 341-347 (ยกเว้นมาตรา 343)
- 8) ความผิดฐานยักยอก มาตรา 352-355
- 9) ความผิดฐานทำให้เสียทรัพย์ มาตรา 358-359
- 10) ความผิดฐานบุกรุก มาตรา 362-364
- 11) ความผิดตามมาตรา 334-336 วรรคแรก มาตรา 341-364 ถ้าเป็นการกระทำความผิดระหว่างบุพการี กับผู้สืบสันดาน หรือระหว่างพี่น้องบิดามารดาเดียวกัน ตามมาตรา 71

ข้อพิพาททางแพ่ง ที่สามารถประนีประนอมกันได้ ได้แก่ ข้อพิพาททางแพ่งทุกกรณี เช่น เรื่องผิดสัญญา หรือละเมิด เป็นต้น โดยไม่จำกัดจำนวนทุนทรัพย์

ข้อบังคับดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ที่จะระงับข้อพิพาทต่างๆ เพื่อก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม โดยให้คณะกรรมการหมู่บ้านหรือผู้ดำเนินการ ซึ่งแม้จะได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการต่างๆ ไว้แล้ว แต่การปฏิบัติจะสำเร็จผลหรือไม่ขึ้นอยู่กับบุคคลผู้ปฏิบัติ คือ คณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งควรจะวางตัวเป็นกลาง ไม่เอนเอียงเข้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม หมั่นศึกษาข้อกฎหมายต่างๆ โดยเฉพาะประมวลกฎหมายอาญาในความผิดอันยอมความได้และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะประนีประนอมยอมความ ดังนั้น ท่านัน ผู้ใหญ่บ้าน ควรศึกษาแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องนี้ให้เข้าใจ เพื่อจะสามารถให้คำแนะนำแก่คณะกรรมการหมู่บ้าน หากมีข้อสงสัยประการใดให้รีบติดต่อที่ทำการ

ปกครองอำเภอ หรือกิ่งอำเภอ

บทบาทและหน้าที่ที่มีได้กำหนดไว้ในกฎหมาย

(1) หน้าที่การชำระคดีความ

ในท้องที่ที่อยู่ห่างไกล ตัวแทนของรัฐที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนอย่างแท้จริงก็คือกำนันผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นบุคคลที่ประชาชนในตำบลหมู่บ้านทุกคนเคารพเชื่อถือและยำเกรง เมื่อเกิดกรณีข้อพิพาทเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญา เรื่องต่างๆ ไปหรือเรื่องภายในครอบครัว คดีพิพาทเล็กน้อยหรือใหญ่โต ก็มักจะนำมาให้กำนันผู้ใหญ่บ้านตัดสินเสียก่อนที่จะมีการดำเนินการแจ้งความต่อตำรวจหรือฟ้องร้องกันในศาล เมื่อเป็นเช่นนี้กำนันผู้ใหญ่บ้านก็ต้องทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยชำระคดีความต่างๆ โดยไม่มีกฎหมายกำหนดให้อำนาจหน้าที่ไว้แต่ได้ทำสืบทอดต่อกันมาจนเป็นประเพณี การชำระคดีความหรือการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนี้ บางครั้งสามารถชำระคดีความจนเป็นที่พอใจกับคู่กรณีได้ก็เลิกแล้วกันไป แต่ในบางครั้งคู่กรณียังไม่เป็นที่พอใจ ก็สามารถไปฟ้องร้องกันเองยังศาลต่อไป การชำระคดีความของกำนันผู้ใหญ่บ้านนี้มิได้มีการบังคับว่าคู่กรณีจะต้องปฏิบัติตาม

(2) หน้าที่การพัฒนา

การพัฒนาในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านวัตถุ เช่น การก่อสร้างถนน หรือการพัฒนาจิตใจ เช่น การสร้างความสามัคคี เป็นต้น กำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องมากมาย อาจจะทำหน้าที่เป็นแม่ข่ายหรือหัวเรี่ยวหัวแรงในการพัฒนาตำบลหมู่บ้าน กำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ที่ทำงานใกล้ชิดและเคียงบ่าและเคียงไหล่กับประชาชนในท้องที่ในการพัฒนาตำบลหมู่บ้านของตน การขาดกำนันผู้ใหญ่บ้านจะทำให้การดำเนินงานการพัฒนาต่างๆ ไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควร ดังนั้น การพัฒนาท้องที่ในตำบลจึงมักจะให้กำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดำเนินการในตำบลของตนเอง จนดูเหมือนว่าการพัฒนาเป็นหน้าที่โดยอัตโนมัติทั้งๆ ที่ไม่มีกฎหมายใดๆ บังคับไว้

(3) หน้าที่การศาสนา

อันได้แก่การทำบุญตามลัทธิประเพณีทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการสร้างวัด การจัดให้มีพระประจำวัด การบำเพ็ญกุศลตามเทศกาลต่างๆ ผู้ที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของงานที่สำคัญก็ได้แก่กำนันผู้ใหญ่บ้านทั้งหลาย โดยจะต้องเป็นผู้ริเริ่มและจัดให้มีขึ้น มิฉะนั้นประชาชนในเขตปกครอง

ครองก็ถือว่าบกพร่องในหน้าที่ ศาสนกฤตจึงเป็นหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้านอีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นหน้าที่ที่ชุมชนมอบให้และไม่มีการบัญญัติไว้ในกฎหมายแต่ประการใด

2.2.4 อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล

พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537

ตามมาตรา 67 แห่งพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537

ได้บัญญัติถึงหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล ต้องทำมีดังต่อไปนี้

- 1) จัดให้มีและบำรุงรักษาทางน้ำและทางบก
- 2) รักษาความสะอาดของถนน ทางน้ำ ทางเดิน และที่สาธารณะ รวมทั้งกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล

- 3) ป้องกันโรคและระงับโรคติดต่อ
- 4) ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย
- 5) ส่งเสริมการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
- 6) ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ
- 7) คุ้มครองดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 8) ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ทางราชการมอบหมาย

สำหรับมาตรา 68 แห่งพ.ร.บ.สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ให้
อำนาจองค์การบริหารส่วนตำบล อาจจะทำได้ไม่ทำก็ได้ คือ

- 1) ให้มีน้ำเพื่อการบริโภค อุปโภค และการเกษตร
- 2) ให้มีน้ำและบำรุงการไฟฟ้า หรือแสงสว่างโดยวิธีอื่น
- 3) ให้มีและบำรุงรักษาทางระบายน้ำ
- 4) ให้มีและบำรุงสถานที่ประชุม การกีฬา การพักผ่อนหย่อนใจ และสวนสาธารณะ
- 5) ให้มีและส่งเสริมกลุ่มเกษตรกร และกิจการสหกรณ์
- 6) ส่งเสริมให้มีอุตสาหกรรมในครอบครัว
- 7) บำรุงและส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร
- 8) การคุ้มครองดูแลและรักษาทรัพย์สินอันเป็นสาธารณะสมบัติของแผ่นดิน
- 9) หาผลประโยชน์จากทรัพย์สินขององค์การบริหารส่วนตำบล
- 10) ให้มีตลาด ท่าเทียบเรือ และท่าข้าม
- 11) กิจการเกี่ยวกับการพาณิชย์

2.2.5 บทบาทกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในการปฏิบัติงานร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล
กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จะมีบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติงานร่วมกับอบต. ดังนี้

1. การวางแผนพัฒนาตำบล ตามระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการวางแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2541 กำหนดให้กำนันในเขตพื้นที่เป็นกรรมการในคณะกรรมการพัฒนา อบต. ซึ่งจะทำให้กำนันสามารถเสนอแนวทางการวางแผนพัฒนาตำบล ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชนในเขตพื้นที่ตำบล หมู่บ้าน ได้อย่างแท้จริง โดยคณะกรรมการดังกล่าว มีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

1) กำหนดแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาอำเภอ ปัญหาของ อบต. และให้คำปรึกษาหารือเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น

2) เสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหา การพิจารณาให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับแผนพัฒนา และติดตามประเมินผลแผนพัฒนา

3) ให้ความเห็นชอบร่างแผนพัฒนา

2. เป็นกลไกสำคัญของราชการส่วนภูมิภาค ในการประสาน และตรวจสอบการปฏิบัติงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ เพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายและเจตนารมณ์ของราษฎรในท้องที่และท้องถิ่นนั้นๆ

บทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดประชาคมในเขตพื้นที่ และเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในฐานะผู้ปกครองท้องที่ที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชน ในเขตตำบล หมู่บ้าน จึงมีศักยภาพสูงในการระดมความร่วมมือ ร่วมใจ จากประชาชน กลุ่มองค์กรต่างๆ หน่วยราชการ และ อบต. ในการพัฒนาเขตพื้นที่ตำบล ในรูปของประชาคม ระดับตำบลหรือหมู่บ้าน

บทบาทในฐานะเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา ในการปฏิบัติหน้าที่ในเขตพื้นที่ อบต.

บทบาทในฐานะตัวแทนอำนาจรัฐ ที่จะต้องดูแลงานของทุกกระทรวง ทบวง กรม ที่จะต้องปฏิบัติงานในพื้นที่ตำบล หมู่บ้าน ซึ่งมีบทบาทหลายด้าน ได้แก่ ด้านการปกครองและรักษาความสงบเรียบร้อย ด้านการพัฒนาอาชีพ ด้านการสาธารณสุข ด้านอาญา ดังนั้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านจะต้องประสานการปฏิบัติงานของ อบต. ในด้านต่างๆ ดังกล่าวอย่างใกล้ชิด

บทบาทในฐานะประชาชน

ขอรับรู้ข้อมูลข่าวสารการบริหารและการปฏิบัติงานของ อบต. ในเขตพื้นที่ตำบล หมู่บ้าน

เสนอให้ อบต. ออกข้อบังคับตำบลต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของประชาชนในเขตตำบล หมู่บ้าน

เข้าชื่อกันเพื่อถอดถอนกรรมการบริหารฯ เฉพาะตัว คณะกรรมการบริหารฯ ทั้งคณะ และสมาชิกสภา อบต. ออกจากตำแหน่ง ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ

เข้าร่วมประชุมสภา อบต. ได้ และให้ อบต. ปิดประกาศรายงานการประชุมสภา อบต. ให้ประชาชนทราบ

ตรวจสอบการปฏิบัติงานของคณะกรรมการบริหารฯ ว่า ได้ดำเนินการตามประกาศมติของคณะกรรมการบริหารฯ ที่แจ้งให้ประชาชนในตำบล หมู่บ้าน ทราบแล้ว

ร่วมเป็นกรรมการที่ปรึกษา อบต. ตามที่ อบต. แต่งตั้ง

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สงวน(2543) ได้ศึกษาพบว่ายังมีงานวิจัยอีกหลายอย่างที่ อบต. ไม่สามารถทำได้ นอกจากนั้น ถ้าไม่มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาจมีความสับสนวุ่นวาย การรักษาความสงบเรียบร้อยต่างๆ จะขาดตอน เช่น ดำรวจขณะนี้เปลี่ยนไปเป็นสำนักงานตำรวจแห่งชาติ สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี (ในหลักการ ตำรวจควรต้องไปอยู่กับท้องถิ่น เป็นหน่วยงาน Security ของอบต. เพราะบทบาทของตำรวจก็คือ รปภ. นั่นเอง

ในขณะที่ เชียร (2510) ได้ศึกษาถึงบุคลิกภาพและทัศนคติของกำนัน พบว่ากำนันมิได้มีความพอใจในภาระหน้าที่ที่มากพอที่จะมีความสุขสบายกายที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความตั้งใจ แต่สิ่งที่ทำให้กำนันยังต้องรับหน้าที่เป็นกำนันให้ยังคงปฏิบัติหน้าที่อยู่ น่าจะเป็นเพราะตำแหน่งผู้นำและเกียรติยศจากตำแหน่งกำนัน มีอยู่หลายกรณีที่กำนันเองอยากจะออกจากตำแหน่งแต่ก็ออกไม่ได้ เพราะทางอำเภอหรือราษฎรเห็นว่าไม่มีผู้ที่จะเข้าไปดำรงตำแหน่งแทนได้

ทิตยา (2510) ได้ศึกษาวิจัยในเรื่องบทบาทและบุคลิกภาพ มุ่งศึกษาถึงคุณสมบัติและทัศนคติว่า สอดคล้องกับตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พบว่า ผู้ที่ดำรงตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จะมีฐานะทางเศรษฐกิจสูงกว่าประชาชนในบทบาทโดยทั่วไป

ปกรณ (2536) ได้ศึกษาวิจัยการทำหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองระดับชาติ/ท้องถิ่นกับประชาชน ผลการวิจัยพบว่า กำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้เชื่อมผลประโยชน์ระหว่างนักการเมืองระดับชาติ/ท้องถิ่น กับประชาชน และความสัมพันธ์เป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ในรูปแบบ ผู้อุปถัมภ์-ลูกน้อง โดยนักการเมืองจะให้ความช่วยเหลือแก่กำนันผู้ใหญ่บ้าน ในการพัฒนาท้องถิ่นในขณะที่กำนัน ผู้ใหญ่บ้านจะช่วยสร้างความนิยมแก่นักการเมืองที่ช่วยเหลือท้องถิ่นของตนเอง

ทูลเกียรติ (2530) ได้ศึกษาวิจัยปัจจัยที่มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่กำนันผู้ใหญ่บ้าน โดยศึกษาถึงอำนาจ อิทธิพล พบว่า กำนันผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจหน้าที่เท่ากัน แต่มันอำนาจต่างกัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยในเรื่องบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ การเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ การเอาใจจริงเอาใจในการปฏิบัติหน้าที่

ทศพร (2543) ได้ศึกษาบทบาทกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง พบว่ารูปแบบการรับเหมาก่อสร้างของกำนัน แบ่งออกเป็น 2 กรณี กรณีแรก กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดำเนินการเอง แต่ใช้ชื่อบริษัทรับเหมาก่อสร้างอื่นเนื่องจากไม่สามารถเป็นคู่สัญญากับรัฐได้ กรณีที่ 2 กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเป็นตัวกลาง ตัวแทน หรือนายหน้าของธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง ปัจจัยแวดล้อมที่เอื้อประโยชน์ต่อการรับเหมาก่อสร้างของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านคือ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับกลุ่มผู้นำท้องถิ่น กลุ่มผู้รับเหมาก่อสร้าง และกลุ่มข้าราชการ ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้านสามารถใช้ตำแหน่งหน้าที่ของตนแสวงหาผลประโยชน์ในธุรกิจรับเหมาก่อสร้างทั้งทางตรงและทางอ้อม

ศิลปชัย (2539) ได้ศึกษาเรื่องกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กับการรักษาความสงบเรียบร้อยในตำบลหมู่บ้าน ในเขตพื้นที่อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พบว่า กำนันผู้ใหญ่บ้านส่วนใหญ่เห็นว่ากำนันผู้ใหญ่บ้านยังมีความสำคัญต่อการรักษาความสงบเรียบร้อย โดยเฉพาะในส่วนของความรับผิดชอบต่อตำแหน่งหน้าที่ และเห็นว่าการป้องกันและปราบปรามผู้กระทำความผิดกฎหมายควรเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจโดยตรง เนื่องจากการควบคุมดูแลประชาชนและบุคคลแปลกหน้าที่เดินทางเข้าออกในพื้นที่หมู่บ้านตำบลปัจจุบันทำได้ยาก รวมทั้งรายได้ของกำนันผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับจากทางราชการไม่เพียงพอกับสภาวะค่าครองชีพปัจจุบัน นอกจากนี้ยังได้มีการจัดลำดับความสำคัญ 5 ลำดับที่กำนันผู้ใหญ่บ้าน เห็นว่า มีผลต่อการรักษาความสงบเรียบร้อยมากที่สุด คือ 1) ความสนใจ เอาใจใส่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน 2) ความร่วมมืออันดีระหว่างฝ่ายปกครองและเจ้าหน้าที่ตำรวจ 3) ความสนใจและเอาใจใส่อย่างจริงจังของนายอำเภอ 4) ความจริงใจและเอาใจใส่ของหัวหน้าสถานีตำรวจภูธรฯ 5) ความรู้ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม

วินิจชัย (2536) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทกำนันผู้ใหญ่บ้านในด้านการรักษาความสงบเรียบร้อยในระดับตำบลหมู่บ้าน ในอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม พบว่า กำนันผู้ใหญ่บ้านให้ความสนใจในด้านการรักษาความสงบเรียบร้อยในท้องที่ตนน้อยลงเนื่องจาก 1) ความเจริญก้าวหน้าของการพัฒนาท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น ทำให้การคมนาคมสะดวก รวดเร็ว การติดต่อสื่อสารทันสมัยทันโลก 2) ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ทำให้กำนันผู้ใหญ่บ้านหันมาประกอบอาชีพธุรกิจต้องเดินทางไปติดต่องานต่างท้องที่ ไม่ได้อยู่ติดพื้นที่ประจำในหมู่บ้าน ราษฎรไปติดต่อกำนันผู้ใหญ่บ้านไม่พบตัว 3) ราษฎรมีการศึกษาดี มีความรู้มากขึ้น